

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – logopedija) studijų
programa, II kursas

Ingrida Šukytė

**PEDAGOGŲ IR TĖVŲ NUOMONĖ APIE VAIKŲ, TURINČIŲ DIDELIŲ IR
LABAI DIDELIŲ SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ, BENDRAVIMO
UGDYMĄ**

Magistro darbas

Magistro darbo vadovė –
prof. dr. Regina Ivoškuvienė

2014

Magistro darbo santrauka

Magistro darbe analizuojamos didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų bendravimo ir kalbos ypatybės, jų ugdymas, pedagoginė patirtis ugdant vaikų bendravimą ir kalbą. Atlikta didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių tėvų apklausa ir išsiaiškinta, kaip sutrikusio intelekto vaikai bendrauja su savo tėvais. Suformuluota hipotezė, kad didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai geba bendrauti ir turi kalbinį pagrindą. Hipotezė pasitvirtino.

Tyrime dalyvavo 6 didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai (kalbai įvertinti), 73 pedagogai ir 80 sutrikusio intelekto vaikų tėvai.

Anketinės apklausos metodu atliktas tyrimas, kurio tikslas ištirti – didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų bendravimo ir kalbos ypatybes. Taikant atvejo analizės metodą, įvertinta didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalba. Atlikta statistinė duomenų analizė, naudojant Microsoft Office Excel kompiuterinę programą.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad dauguma didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų geba bendrauti ir pradėti pokalbį, tačiau ne visada noriai bendrauja. Dažniausiai didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai bendrauja su savo tėvais, draugais ir mokytojais. Kalbiniai didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų gebėjimai nėra geri – vaikai kalba trumpomis frazėmis, pavieniais sakiniais, kai kurie vokalizuoja. Tačiau nemažai sutrikusio intelekto vaikų geba suprasti ir įvardyti pagrindinius namuose esančius buitines daiktus ar atliekamas veiklas, įvairius prašymus dažniau išreiškia verbalinėmis, rečiau – neverbalinėmis komunikacijos priemonėmis. Žemą didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų mokymosi lygį patvirtina tai, kad mokykloje daugumai vaikų patinka susitikti su draugais ir dalyvauti popamokinėje veikloje, o ne mokytis. Dauguma tėvų turinčių didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų, bausmių netaiko, paskatina pagirdami žodžiu.

Ugdydami didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų bendravimą ir kalbą, pedagogai taiko įvairius ugdymo metodus ir priemones. Dauguma didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų patiria sunkumų, norėdami išsakyti savo nuomonę ir mintis. Geresniems sutrikusio intelekto vaikų ir suaugusiųjų santykiams mokykloje labiausiai trukdo vaikų uždarumas ir nepasitikėjimas savimi. Pedagogai bendravimo ir kalbos mokymo procese dažniausiai naudoja nuotraukas, piešinius ir natūralius daiktus. Kalbant apie papildomas bendravimo priemones, naudojamas dirbant su didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais, pedagogai pasitelkia akių kontaktą, veido išraišką, piešinius ir paveikslus. Didelį dėmesį pedagogai skiria ugdydami vaiko verbalinio ir neverbalinio bendravimo gebėjimus.

Esminės sąvokos: dideli ir labai dideli specialieji ugdymosi poreikiai, bendravimas, kalba, verbalinė ir neverbalinė komunikacija.

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
ĮVADAS	4
Terminų žodynėlis	8
I. DIDELIŲ IR LABAI DIDELIŲ SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ TURINČIŲ VAIKŲ, BENDRAVIMO, KALBOS IR JŲ UGDYMO(-SI) APTARIMAS LITERATŪROJE.....	9
1. 1. Sutrikusio intelekto vaikai ir jų specialieji ugdymosi poreikiai	9
1. 2. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai	10
1. 3. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų bendravimas.....	12
1. 4. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalba	14
1. 5. Vaikų, turinčių didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, bendravimo ir kalbos ugdymas.....	16
1. 6. Alternatyviosios ir augmentinės komunikacijos samprata	19
II. DIDELIŲ IR LABAI DIDELIŲ SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ TURINČIŲ VAIKŲ BENDRAVIMAS IR KALBA, JŲ UGDYMAS	23
2. 1. Tyrimo metodika	23
2. 2. Tyrimo dalyviai	24
2. 3. Rezultatų analizė.....	24
2. 3. 1. Pedagogų apibūdinimas.....	25
2. 4. Pedagoginė patirtis ugdant didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių bendravimą ir kalbą.....	25
2. 5. Tėvų žinios apie sutrikusio intelekto vaikų bendravimo ir kalbinius gebėjimus	33
2. 6. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalbos įvertinimas.....	41
IŠVADOS.....	48
LITERATŪRA.....	50
SUMMARY	56
PRIEDAI	58

IVADAS

Mokslinė problema ir jos aktualumas. Visuomenėje egzistuoja tikslinės asmenų grupės – tai nedidelių, vidutinių, didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai. Tokiems vaikams stengiamasi taikyti kuo efektyvesnę, neretai diferencijuotą specialųjį pedagoginį mokymą, siekiant patenkinti individualius ugdymo(si) poreikius ir gebėjimus. Specialiųjų poreikių turintiems vaikams ugdyti pedagogai taiko atitinkamą ugdymo(si) turinį ir numato ugdymosi erdves. Mokytojas neretai renkasi ir sprendžia, kokia tinkamiausia ugdymo organizavimo forma: pamoka, projektinė veikla ar pan. ir kokiomis socializacijos sąlygomis vaikas galėtų tinkamai vystytis ir bręsti (Ambrukaitis ir kt. 2009).

Svarbus sutrikusio intelekto vaikų socializacijos veiksnys yra bendravimo (komunikacijos) ir kalbos ugdymas. Gevorgianienė (1999) teigia, kad vidutinio ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų bendravimo ugdymas susijęs su poreikiu bendrauti, aktyvumo skatinimu, mokymu naudotis verbalinėmis ir neverbalinėmis priemonėmis. Daugelis autorių akcentuoja, kad sutrikusio intelekto vaikų bendravimo poreikiai yra nedideli (Garšvienė, 1996; Ivoškuvienė, Kaffemanienė, Baranauskienė ir kt., 2003), todėl yra ypač svarbu tokius poreikius ugdyti, lavinti, taikant įvairias bendravimo ir kalbos ugdymo priemones. Kiti mokslininkai pažymi, kad vaikų bendravimo tikslai susiję su tam tikrų, dažniausiai – elementarių, pvz., biologinių, saugumo poreikių tenkinimu (Cascella, McNamara, 2005; Gevorgianienė, 1999; Grunewald, 1999).

Skjorten (1996) teigia, kad dažnai su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais bendraujama mažiau nei būtina. Tai neigiamai atsiliepia jų tolimesnei raidai. Vaikams išsivysto nevisavertiškumo bei nusivylimo jausmas. Sutrikusio intelekto vaikai neretai turi labai skurdų buitinių žodyną, jų vaizdiniai yra riboti, kaip ir žinių apie aplinkinį pasaulį, jiems būna sunku užmegzti bet kokią kalbinį kontaktą, vaikų verbalinė atmintis silpna. Lukošūnienė (2000), kalbėdama apie pradinių klasių mokinių bendravimą, akcentuoja, kad dėl įvairių priežasčių pradinių klasių moksleiviai stokoja bendravimo gebėjimų, patiria trumpalaikių ar ilgalaikių bendravimo sunkumų. Šie mokiniai sunkiai susidraugauja, dažnai nemoka tinkamai reaguoti į vienokį ar kitokį bendraamžių elgesį, nesupranta jų išsakytų minčių ir išreikštų emocijų, nepakankamai operatyviai orientuojasi kintančiose bendravimo ir bendradarbiavimo situacijose.

Temos aktualumą padidina dar ir tai, kad bet koks didesnis ir mažesnis intelekto sutrikimas apsunkina vaiko bendravimo ir kalbos raidą. Sutrikusio intelekto vaikai neturi reikiamų kalbinių gebėjimų, o jų ugdymosi gerovė priklauso nuo aplinkos, t. y. nuo žmonių, pvz., mokytojų, logopedų, specialiųjų pedagogų, teikiamų paslaugų ir gebėjimo ugdyti mokinių bendravimą ir kalbą. Ališausko

ir Gerulaičio (2003) atlikti tyrimai rodo, jog specialiosios mokyklos sutrikusio intelekto mokiniai yra pasyvesni nei sveiki jų bendraamžiai, taip pat jiems būdingas didesnis nei kitiems vaikams nerimastingumas, pasireiškiantis žinių tikrinimo, saviraiškos baime, bendru nerimu, baime bendraujant su mokytojais, baime nepateisinti aplinkinių lūkesčių.

Svarbią vietą, kalbant apie sutrikusio intelekto vaikų raidą, užima kalba. Ambrukaitis (1991) akcentuoja, kad sutrikusio intelekto mokinių kalbos ugdymas – daugiareikšmė, plataus turinio sąvoka. Ugdyti šių mokinių kalbą – reiškia taip organizuoti kalbinę praktiką, kad ji kuo efektyviau skatintų mokinių kalbos pozityviųjų pradų formavimąsi.

Visiems neįgaliesiems, tarp jų ir sutrikusio intelekto vaikams, dažnai kyla sunkumų, bandant integruotis į visuomenę, nes greta intelekto sutrikimo pastarieji asmenys neretai turi kitų sutrikimų – bendravimo, kalbos, komunikacijos trūkumų. Tiriama vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto mokinių bendravimo ir kalbos ugdymo problema yra aktuali, nes būtina sukaupti kuo daugiau informacijos ir žinių apie vidutinių ir didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių bendravimo ir kalbos priemones, būdus (Garšvienė, Neverdauskaitė, 2008).

Sutrikusio intelekto vaikai neretai mokomi komunikuoti, pasitelkiant augmentinės ir alternatyviosios komunikacijos būdus. Yra svarbu skatinti didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų poreikį bendrauti, ugdyti atitinkamus gebėjimus, mokyti naudotis jiems prieinamomis komunikavimo priemonėmis. Liaudanskienė, Viliūnienė (2006) pabrėžia, kad tolimesnis vaiko ugdymas priklauso nuo jo galimybių ir gebėjimų vertinimo, kuris yra sudėtingas tęstinis procesas. Vaikas ateina į mokyklą su nustatyta medicinine diagnoze, tačiau, norint parinkti augmentinės ir alternatyviosios komunikacijos sistemą, šio vertinimo nepakanka. Neretai reikia papildomo vaiko gebėjimų vertinimo, siekiant kuo tiksliau nustatyti ir atpažinti ne tik vaiko bendravimo lygį bei galimybes, bet ir įvertinti jo motoriką, savarankiškumo įgūdžius bei pažinimo lygį. Nekalbantiems vaikams neretai būna taikomos pagalbinės komunikacijos priemonės, pvz., piktogramos, simboliai, paveikslėliai, ženklų kalba ir pan. Sutrikusio intelekto vaikams, turintiems komunikacijos ir kalbos problemų, jas išspręsti neretai padeda logopedai, kai yra taikomi įvairūs augmentinės ir alternatyviosios komunikacijos būdai.

Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių bendravimo ir kalbos ugdymo problemas įvairiais aspektais nagrinėjo nemažai mokslininkų. Apie vaikus, turinčius kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų rašė Garšvienė ir Ivoškuvienė (2003). Bendravimo su vaikais, turinčiais įvairaus lygio negalią, būdus aprašė Liaudanskienė ir Vilūnienė (2006). Mokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos ir elgesio sutrikimų, ugdymą aptarė Juškuvienė, Luneckienė, Plačionienė ir Petrilionienė (2008) bei Cascella (2004); Cascella, McNamara (2005); Carlesimo, Marotta, Vicari,

1997; Schalick, Westbrook, Young (2012) ir daugelis kitų. Tačiau vis dar trūksta informacijos apie didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų bendravimo ir kalbos ugdymą.

Tyrimo objektas – didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų bendravimo bei kalbos ugdymas.

Hipotezė – tikėtina, kad didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai geba bendrauti ir turi kalbinį pagrindą.

Tyrimo tikslas – atskleisti didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų bendravimo ir kalbos ypatumus, aptarti jų ugdymą.

Uždaviniai:

1. Išanalizavus mokslinę literatūrą, aptarti didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius vaikus, jų bendravimo ir kalbos ypatybes.
2. Ištirti ir įvertinti didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų bendravimo, kalbos gebėjimus ir poreikį bendrauti.
3. Išsiaiškinti, kokias bendravimo ir kalbos ugdymo priemones, dirbdami su didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais, naudoja pedagogai.
4. Atlikti didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų tėvų apklausą ir išsiaiškinti, kaip sutrikusio intelekto vaikai bendrauja su savo tėvais.
5. Apibendrinti didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų bendravimo ir kalbos ugdymo(si) būdus.

Tyrimo metodai – pasirinkti du pagrindiniai metodai:

Teoriniai – stengiantis kiek galima išsamiau išnagrinėti tiriamos problemos esmę, analitiškai apibendrinta psichologinė, pedagoginė, specialiojo ugdymo literatūra ir švietimo sistemos dokumentai, susiję su magistro darbo tema.

Empiriniai – anketinė apklausa, atvejo analizė, kokybinė ir kiekybinė tyrimo duomenų analizė. Matematinė duomenų analizė atlikta MS Excel programa. Atvejo analizės kokybinis tyrimas padėjo įvertinti vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų kalbą.

Tyrimo dalyviai – 6 didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai, 73 pedagogai ir 80 sutrikusio intelekto vaikų tėvų.

Magistro darbo struktūra. Magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, du skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas, santrauka anglų kalba, priedai. Pirmoje tyrimo dalyje apžvelgiamos didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų bendravimo ir kalbos ugdymo(si) ypatybės. Antroje dalyje pristatomas kokybinis ir kiekybinis tyrimas, atskleidžiantis didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalbos ypatybes,

pedagogų taikomus bendravimo ir kalbos ugdymo metodus ir tėvų žinias apie sutrikusio intelekto vaikus, jų ugdymą. Tyrimo duomenis iliustruoja lentelės. Prieduose pateikiama: didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalbos įvertinimo kortelė, tėvų ir pedagogų apklausos anketos. Darbo apimtis – 57 psl.

Terminų žodynėlis

Bendravimas – afiliatyvus žmogaus poreikis kontaktuoti su kitu žmogumi, galėjimas atskleisti kitam žmogui savo išgyvenimus, jausmus, emocijas ir pan. Tai vienas iš esminių ir gyvybinių asmenybės poreikių (Rean ir Kolominskij, 1999).

Intelektų sutrikimas – protinių sugebėjimų nukrypimas nuo normos, sukeliantis elgesio, emocijų bei socialinio prisitaikymo nukrypimus, apimantis protinį atsilikimą ir intelekto regresiją (Bagdonas, 1995).

Kalba – pagrindinė bendravimo priemonė, kaip sistema, egzistuoja nepriklausomai nuo mūsų (Garšvienė, Ivoškuvienė, 1993).

Kalbos neišsivystymas – tai visos kalbos sistemos neišlavėjimas, apimantis kalbos fonetinę, leksinę ir gramatinę sandarą (Ivoškuvienė, Mamonienė, Pečiulienė ir kt., 1996).

Protinis atsilikimas – protinių gebėjimų nukrypimas nuo normos, sukeliantis elgesio, emocijų bei socialinio prisitaikymo sutrikimų (Aleksienė, 2005).

Specialieji ugdymosi poreikiai (SUP) – asmens poreikiai, kurių sprendimas leidžia mokiniui veiksmingai dalyvauti ugdymo procese (Galkienė, 2005).

Specialusis ugdymas – specialiųjų ugdymo metodų, priemonių ir turinio taikymas specialiųjų poreikių turintiems mokiniams (Galkienė, 2005).

I. DIDELIŲ IR LABAI DIDELIŲ SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ TURINČIŲ VAIKŲ, BENDRAVIMO, KALBOS IR JŲ UGDYMO(-SI) APTARIMAS LITERATŪROJE

1. 1. Sutrikusio intelekto vaikai ir jų specialieji ugdymosi poreikiai

Negaliomis vadinami tam tikri raidos, sensorinių, fizinių funkcijų ir kiti sveikatos sutrikimai, nors terminu *negalia* įprastai įvardijamas dėl sveikatos sutrikimų ir pažeistų funkcijų atsiradęs bet koks apribojimas ar negalėjimas atlikti veiksmų, kurie įprasti normaliam žmogui (Įstatymų, skirtų žmonėms su negalia, vadovas, 1998). Bartkutė (2012) teigia, kad tokių sutrikimų kilmė, kitaip tariant, atsiradimo priežastis gali būti biologinė, kai žmogus turi tam tikrą įgimtą negalią, kuri veikia jo tolimesnį vystymąsi. Verta paminėti, kad tokių dėl biologinių priežasčių atsiradusių sutrikimų praktiškai neįmanoma arba yra labai sunku pašalinti pedagoginėmis priemonėmis. Tokie sutrikimai arba negalios trukdo pažinti ir tyrinėti aplinką, adaptuotis joje, negalios sutrikimų turintis asmuo sunkiai geba siekti akademinų žinių. Mokymosi aplinkos ir bendrojo ugdymo programos pritaikomos atsižvelgiant į asmens negalios pobūdį ir ugdymosi poreikius.

Prieš pradėdant kalbėti apie sutrikusio intelekto vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius, reikia išsiaiškinti, kaip suprantamas pats ugdymas. Pastarasis apibrėžiamas kaip „pilnutinis asmens rengimas, jo asmenybės formavimas, profesinis lavinimas, žinių individui suteikimas, įgūdžių lavinimas. Ugdymas apima švietimą, mokymą, lavinimą, prusinimą, globojimą, auklėjimą ir formavimą iš išorės („aplinka“) ir iš vidaus („aš“). Pedagogas uždavinys – padėti ugdytiniui susiorientuoti, padėti sužinoti, galėti užmojį įgyvendinti“ (Bitinas, 1995). Specialieji ugdymosi poreikiai susiję su asmens negaliomis, dėl kurių jis negali optimaliai ugdytis. Galkienė (2005) apibrėžia, kad specialieji poreikiai – tai asmenų poreikiai, kurių sprendimas įgalina atlikti veiklą, svarbią įprastų asmens vaidmenų visuomenėje realizavimui.

Tam tikri įgimti sutrikimai, kuriuos turi vaikai, gali paveikti jų intelektą arba kitaip – protinę raidą. Bagdonas (1995) teigia, kad intelekto sutrikimai skiriami į: protinį atsilikimą; intelekto regresiją; kitus intelekto sutrikimus. Protinis atsilikimas sudaro didžiausią intelekto sutrikimo grupę. Elijošienė (2003) protinį atsilikimą apibūdina kaip sutrikimą, kuris pasireiškia vaiko negrįžtamai pažintinės veiklos (ypač vystymosi proceso) sutrikimu, valios, emocijų neišsivystymu, dažnomis fizinėmis negaliomis. Aleksienė (2005) akcentuoja, kad protinis atsilikimas yra protinių gebėjimų nukrypimas nuo normos, sukeltas elgesio, emocijų bei socialinio prisitaikymo sutrikimų.

Ambrukaitis (1998) teigia, kad intelekto sutrikimas nustatomas atlikus išsamius kompleksinius (medicininius, psichologinius, pedagoginius) vaiko vystymosi ypatumų tyrimus, naudojant specialią standartizuotą tyrimo metodiką.

Skiriami šie intelekto sutrikimo laipsniai:

- nežymus (IQ 69–50);
- vidutinis (IQ 49–35);
- žymus (IQ 34–20);
- labai žymus (IQ mažiau už 20) (Bagdonas, 1995).

Hallahan, Kauffman (2003) teigia, kad protinis atsilikimas pasireiškia daug mažesniu už vidutinį intelekto funkcionavimu, esant ribotiems dviejų ar daugiau sričių adaptacijos įgūdžiams (komunikacijos, savęs priežiūros, gyvenimo šeimoje ir pan.).

Ambrukaitis ir kiti (2009) vaikų, turinčių įgimtą protinį atsilikimą, saviraiškos galimybes apibūdina kaip labai ribotas, o neretai ir kaip visiškai negalimas. Tokie vaikai turi daug ir įvairių psichologinių problemų ir nesugeba realiai matyti savęs ir kitų, todėl kyla įvairūs vidiniai ir išoriniai konfliktai. Sutrikusio intelekto vaikai negeba teisingai vertinti susidariusios situacijos ar aplinkybių, jiems būna sunku išreikšti savo norus, ar užmegzti artimą kontaktą su kitu žmogumi. Šios psichologinės problemos atsiranda, nes vaikas susikuria savotišką gynybos mechanizmą ir bando apsaugoti save nuo kitų žmonių, kitaip tariant, nuo išorinio pasaulio. Tokia izoliacija žmogui labai trukdo, kadangi atsiribojęs nuo kitų asmuo negali patirti artumo, draugiškumo ir pan., nors neretai įvairių negalių turintys vaikai tikisi ir nori sulaukti artimų ir glaudžių santykių. Černiauskaitė (2010) pabrėžia, kad sutrikusio intelekto vaikų aplinkos bei mokomosios medžiagos suvokimas pasižymi lėtumu, siaurumu, fragmentiškumu, nepakankamu diferencijuotumu.

Galima padaryti išvadą, kad sutrikusio intelekto vaikai yra priklausomi nuo pedagogų, todėl, norint siekti geresnių mokymosi rezultatų, jiems reikalinga pagalba – ugdyti bendravimo ir kalbos įgūdžius, tobulinti galimybes geriau įsitraukti į visuomeninį gyvenimą.

1. 2. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai

Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai – tai vaikai, kurių intelekto koeficientas IQ – 49–20, o adaptyvaus elgesio gebėjimai yra menki, todėl vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikams nustatomi dideli, o žymiai sutrikusio intelekto vaikams – labai dideli specialieji ugdymosi poreikiai (Bruzga ir kt., 2009). Mokslininkai vis dar diskutuoja dėl to, ką reikėtų apibūdinti terminais *vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikai* ir *žymiai sutrikusio intelekto vaikai* ir kaip reikėtų apibūdinti šiuos vaikus. Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų apibūdinimą sunkina tai, kad jų diagnozė dažniausiai reiškia sutrikimų kompleksą, o tą kompleksą sudarančių sutrikimų deriniai gali būti labai skirtingi ir lemti labai įvairias elgesio, emocijų, kognityvinių procesų apraiškas (Bruzga ir kt., 2009).

Pagal Elijošiene (2003), didžiausią vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų dalį sudaro tie, kurie turi Dauno sindromą, nemažai vaikų yra ištikti cerebralinio paralyžiaus, paliekančio labai žymius motorikos sutrikimus, yra visai nekalbančių arba kalbančių blogai, su kuriais bendraujama vartojant simbolių, ženklus. Stankutės (2011) nuomone, vidutinį ir žymų protinį atsilikimą turinčių vaikų intelektualinės veiklos nepilnavertiškumą lydi neurodinaminių procesų pusiausvyros sutrikimai, pasireiškiantys elgesio sutrikimais bei darbingumo sumažėjimu. Vaikai gali būti arba pastovaus jaudinimo, arba pastovaus slopinimo būklės.

Radzevičienė (2003), remdamasi Parson (1988), teigia, kad viena iš pagrindinių vidutiniškai (neretai ir žymiai) sutrikusio intelekto vaikų pilnavertės socializacijos kliūčių yra kalbos neišsivystymas ir kalbėjimo sutrikimai. Kalbiniai gebėjimai dažnai būna menkesni ir neatitinka psichinio vaikų amžiaus.

Liaudanskienė ir Vilūnienė (2006) vidutinio protinio atsilikimo vaikų mokslumą apibūdina kaip žemą. Minėti vaikai įprastai turi vidutinių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, o jų ugdymo tempas yra lėtas. Daugeliu atveju yra reikalingas ugdymo aplinkos ir patalpų pritaikymas, taip pat specialiosios mokymo priemonės ir spec. pedagogų pagalba. Elijošienė (2003) pabrėžia, kad vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikai reikalauja ypatingo pedagogų dėmesio, nes dauguma ugdymo problemų kyla dėl jų sveikatos būklės ir besiformuojančių elgesio, charakterio stereotipų, susijusių su negalia.

Specialiuosius ugdymosi poreikius turintys mokiniai jau pradinėse klasėse susiduria su įvairiomis problemomis: neretai turi tarties ir kalbinės klausos trūkumų. Vidutiniškas ar žymus intelekto sutrikimas lemia visos kalbos sistemos trūkumus, t. y. tarimo netaisyklingumą, žodyno skurdumą, morfologinį bei sintaksinį agramatizmą, negebėjimą pasakoti (Garšvienė, 1996). Kai kurie sutrikusio intelekto vaikai atsilieka nuo bendraamžių, nes negeba rišliai konstruoti sakinio ar net viso sakinio teksto. Vaikų, turinčių vidutinių specialiųjų ugdymosi poreikių, mąstymas yra sutrikęs, todėl reikalauja tam tikrų praktinių įgūdžių. Turi būti konstruojamos aiškios sąsajos su socialine aplinka ir gyvenimo patirtimi, tik tada mokiniai gali suprasti esmę ir įgyti praktinių įgūdžių (Ambrukaitis ir kt., 2009). Sutrikusio intelekto mokinių ugdymas turi būti individualizuotas – pritaikomas tam tikros bendrosios mokymosi programos.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai turi didelių arba labai didelių ugdymosi poreikių. Dėl neišsivysčiusios kalbos tokiems vaikams sunku bendrauti, sukaupti dėmesį, o jų mąstymas yra sutrikęs. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai neretai turi ne vieną, o kelias negalias, mokykloje jiems reikalingas didesnis nei įprastai specialiųjų pedagogų dėmesys. Remdamiesi bendrosiomis

ugdymo programomis, specialieji pedagogai parengia individualius mokymosi planus kiekvienam mokiniui.

1. 3. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų bendravimas

Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai neretai turi bendravimo problemų. Augis ir Kočiūnas (1993) bendravimą apibrėžia kaip tarpusavio sąveiką, sudėtingus žmonių kontaktus, atsirandančius iš bendros veiklos poreikių ir apimančius keitimąsi informacija, sąveikos strategijų parengimą, kito žmogaus suvokimą ir supratimą.

Rean ir Kolominskij (1999) teigia, kad bendravimas – afiliatyvus žmogaus poreikis kontaktuoti su kitu žmogumi, galėjimas atskleisti kitam žmogui savo išgyvenimus, jausmus, emocijas ir pan. Tai vienas iš esminių ir gyvybinių asmenybės poreikių.

Almonaitienė (2003) svarbiausiais tarpasmeninio bendravimo aspektais laiko suvokimą (socialinę percepciją), keitimąsi informacija (komunikacija), tarpusavio sąveiką (socialinę interakciją) ir santykius. Barkauskaitė (2001) bendravimą laiko būtina žmogaus atsiradimo, egzistavimo ir tobulėjimo sąlyga.

Želvys (1995) išskiria tokius bendravimo būdus:

- Asmeninė erdvė. Erdvė, kuri susidaro tarp bendraujančių žmonių, yra išorinė vidinių jausmų išraiška. Psichologai nustatė, jog nesąmoningai stengiamasi stovėti arčiau tų žmonių, kurie mėgstami, kurių pritarimas svarbus.

- Akių kontaktas. Tai yra labai aiškus ketinimo bendrauti su kitu žmogumi požymis. Akių kontaktu parodomas ketinimas užmegzti bendravimo ryšį.

- Veido išraiška. Ji padeda orientuotis, ko reikia vengti, kam reikėtų padėti, su kuo verta užmegzti pokalbį. Be jos bendravimui reikalingus signalus siunčia ir galvos judesiai: linkčiojimas, krypčiojimas, kraipymas, purtymas.

- Gestai. Gestu nutraukiamas pašnekovas, paraginamas kalbėti, parodoma, jog norima kažką pasakyti ir pan.

- Kūno kalba. Artėjimas – šilta. Pasitraukimas – atšiauri.

- Prisilietimai. Vieni prisilietimai yra suprantami kaip artumo arba agresijos pasireiškimas, kiti laikomi priimtinais net ir tarp nepažįstamų žmonių. Pvz., socialinis (mandagumo) prisilietimas – rankos paspaudimas pasisveikinant; draugiškas (šiltas) – patapšnojimas per petį, apkabinimas. Prisilietimas – būdas, kuriuo galima leisti suprasti žmogui, kad jis vertinamas ir suprantamas.

Manoma, kad viename prisilietime žymiai daugiau empatijos nei dviejose nenuoširdžiose frazėse (Šedienė, 2003).

- Garsiniai būdai (juokas, verksmas, kosėjimas, žiovavimas – paralingvistinis bendravimas; kalbėjimo garsumas, aukštumas).

Bendravimas yra svarbus, kad žmogus jaustųsi visavertis. Goldstein ir Kaczmarek (1992) (cit. iš Brodin, 2006) akcentuoja, kad vaikams su negalia, bendravimo įgūdžiai yra vieni iš svarbiausių socialinių įgūdžių. Bendravimo įgūdžiai yra pagrindinė priemonė, padedanti kontroliuoti socialinę aplinką, santykius su draugais, broliais ir seserimis, klasiokais, tėvais, globėjais, giminėmis ir mokytojais. Bendraudamas su tėvais, vaikas išmoksta kalbėti įvairiomis temomis ir aplinkybėmis tiek su bendraamžiais, tiek su vyresniais ar jaunesniais asmenimis. Vaikams dažnai būna sunkiau bendrauti su bendraamžiais nei su suaugusiais žmonėmis, kadangi suaugusieji geba išklaudyti ir suprasti, taip pat gali padėti įgyvendinti vaikų norus, į juos atsižvelgti. Nereikia pamiršti, kad nemažai kokių vaikų yra drovūs ir turi įvairių kompleksų arba atvirksčiai – yra hiperaktyvūs ir įvairiais būdais bando komunikuoti su kitais asmenimis. Remiantis Vaicekauskiene (2010), galima teigti, kad visas neįgaliojo elgesys yra bendravimas. Jeigu neįgalusis išmoksta suprasti savo elgesį ir elgesio išraiškos būdus, tai užtikrina neįgaliojo bendravimo ir socialinės adaptacijos, t. y. asmenybės prisitaikymo prie socialinės aplinkos, kokybę.

Šalia termino *bendravimas* neretai yra vartojamas kitas – *komunikacijos* terminas. Kaip teigia Almonaitienė (2003), komunikacija – tai keitimasis informacija, naudojant kokią nors ženklų sistemą. Bendraudami žmonės dalijasi žiniomis, nuomonėmis, praneša vieni kitiems apie savo jausmus. Šiai informacijai perduoti naudojami įvairūs būdai: kalba (žodinis bendravimas), mimika, gestai, kai kada netgi aprangos detalės ar aksesuarai (nežodinis bendravimas).

Augis, Kočiūnas (1993) komunikaciją (angl. *communication*) apibūdina, kaip socialinės sąveikos rūšį – keitimąsi reikšmėmis, t. y. reikšmių, pranešimų perdavimas ir priėmimas. Pagal sąveikos dalyvių santykių tipą skiriama tarpasmeninė komunikacija, viešoji komunikacija ir masinė komunikacija, pagal komunikacijos priemones – kalbinė (rašytinė ar sakytinė), paralingvistinė (gestas, mimika, melodija) ir daiktinė, arba ženklų (gamybos produktai, vaizduojamojo meno kūriniai ir kt.).

Skiriamos dvi pagrindinės komunikacijos formos – *verbalinė* ir *neverbalinė*:

1. Verbalinė komunikacija priklauso nuo kalbėjimo (šnekėjimo) ir kalbos mokėjimo lygio. Tai greičiausia ir veiksmingiausia komunikacijos priemonė. Ikimokykliniame amžiuje dauguma vaikų kalbos taisyklingumą įsisavina girdėdami suaugusiųjų kalbą. Vėliau, t. y. mokykliniame amžiuje, pradeda mokytis kalbos taisyklių ir mokosi jas taikyti praktiškai.

2. Neverbalinė komunikacija (gestai, mimika, kūno judesiai, stovėseną ir pan.) dažniausiai naudojama papildomai perteikiant mintis žodžiu. Kai vaikas negali bendrauti kalba, t. y. kalbėti, jis vartoja gestus, simbolius, naudoja daiktus ar vokalizuoja (naudojasi tik balsu). Neverbalinės komunikacijos pobūdis priklauso nuo sutrikimo pobūdžio (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003)

Visuomenėje egzistuoja dvi grupės, galinčios patirti bendravimo sunkumų: a) tie, kurie turi pažinimo, vystymosi ar intelektinę negalią (angl. *intellectual disabilities*), pavyzdžiui, yra autistiški, protiškai atsilikę arba turi cerebrinį paralyžių ir b) tie, kurie turi psichikos negalią (angl. *psychiatric disabilities*), pavyzdžiui, sergantiems depresija, šizofrenija arba bipoliniu sutrikimu (Schalick, Westbrookand, Young, 2012). JAV mokslininkų atlikti tyrimai rodo, kad galima išvelgti tam tikrų bendravimo sutrikimų raidos tendencijų: asmenys su sunkesniais intelekto sutrikimais turi mažiau bendravimo įgūdžių (Casella 2004), didelis komunikacinių gebėjimų nevienalytiškumas egzistuoja tarp asmenų, turinčių labai sunkių intelekto sutrikimų (Carlesimo, Marotta, Vicari, 1997). Vadinasi, vaikų, turinčių intelektinę negalią, t. y., sutrikusį intelektą, bendravimo sunkumai daugiausia priklauso nuo jų intelekto sutrikimo lygio.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad bendravimas yra svarbi kiekvieno žmogaus socializacijos priemonė. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai sunkiai geba bendrauti dėl mąstymo ir kalbos sutrikimų, todėl neretai save išreiškia ne tik verbaliniais, bet ir neverbaliniais būdais. Bendravimo raida, tiksliau jos ugdymas, yra vienas iš svarbiausių uždavinių, siekiant geresnės ir greitesnės sutrikusio intelekto vaikų integracijos visuomenėje ir pilnaverčio gyvenimo.

1. 4. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalba

Kalba įprastai apibrėžiama, kaip lingvistinių ženklų sistema. Kalba atlieka komunikacinę (lot. *communicatio* „pranešimas, suteikimas“) funkciją, yra žmonių bendravimo priemone. Kiekvienos tautos kalba padeda kurti ir išreikšti jos kultūrą, literatūrą, kitaip tariant, atlieka ekspresinę (lot. *expressio* „išraiška“) funkciją. Kalbos fatinė funkcija – tai kontakto užmezgimo ar palaikymo funkcija, pvz., ryšio užmezgimas ir jo palaikymas, ryšio nutraukimas, pokalbis telefonu, pirmoji vaiko kalbos funkcija. Kitos kalbos funkcijos yra apeliacinė, metalingvistinė, poetinė, kognityvinė (Čepaitienė, 2008).

Garšvienė ir Ivoškuvienė (1993) kalbą apibūdina kaip pagrindinę bendravimo priemonę, kuri, kaip sistema, egzistuoja nepriklausomai nuo mūsų; kalbėjimas – viena iš svarbiausių psichinės

veiklos funkcijų. Tarpusavyje glaudžiai susiję elementai – bendravimas, kalbos supratimas, ekspresyvioji kalba.

Almonaitienė (2003) akcentuoja, kad kalba, o konkrečiau – kiekvienas žodis slepia savyje tris komponentus: referentinį, asociacinį ir emocinį.

- Referentinis komponentas atspindi žodžio reikšmę, pragmatinį kalbos aspektą. Pvz., pavasaris – tai metų laikas, ateinantis po žiemos.

- Asociacinis komponentas – tai visuma asociacijų, susijusių su žodžiu, nors ir neturi jokio ryšio su šio žodžio interpretacija siaurąja prasme. Pvz., pavasaris – tai tirpstančio sniego upeliukai, gairvus šiltas vėjas, pirmieji pumpurai ant medžių.

- Emocinis komponentas – tai žodžio sukelti jausmai arba emocijos. Aukščiau pateiktos asociacijos, susijusios su žodžiu pavasaris, daugeliui kelia teigiamas emocijas. Tačiau galima rasti pavyzdžių, kai skirtingi žodžiai, nusakantys tą patį objektą, sukelia mums skirtingas emocijas, pvz., tamsiaodis žmogus gali būti pavadintas juodaodžiu, negru, spalvotuoju, juodaskūriu; uždarytas į kalėjimą žmogus gali būti pavadintas nusikaltėliu arba nuteistuoju. Pagal tai, kuri iš šių žodžių pasirinko kalbantysis, mes suprasime jo požiūrį ir jausmus tamsiaodžių ar prasižengusiųjų atžvilgiu.

Kalbos sutrikimas – vienas lengviau identifikuojamų protinio atsilikimo simptomų. Sutrikusio intelekto vaikų klausos plėtotė vėluoja (Garšvienė, 2007). Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniai dažniausiai turi kalbos sutrikimų. Garšvienė (2007) teigia, kad mokymosi pradžioje lavinamųjų klasių mokiniai kalba tik nominatyviniais sakiniais, žodžių junginiais, rečiau 3–5 žodžių sakiniais, kadangi kalbėti ilgais sakiniais jiems yra per sudėtinga. Sutrikusio intelekto vaikai dažnai visai nederina sakinyje žodžių arba juos taria be galūnių. Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikams būdingas įvairaus laipsnio kalbos raidos atsilikimas (Garšvienė, 1996; Garšvienė, Bukantienė, 1999; Kaffemanienė, Čegyūtė, 2006). Vidutiniškai neišplėtotos kalbos vaikai turi šnekamosios kalbos pradmenis, nors jų žodžių suvokimas yra ribotas, neretai turi garsų tarimo trūkumų, tačiau jų kalbinės galimybės neblogos, geba bendrauti ne tik gestais, bet ir žodžiais (Daugirdienė, 2003; Kaffemanienė, Čegyūtė, 2006).

Gurovec, Davydovič (1999) (cit. iš Garšvienė, 2007) skiria tokius vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų impresyviosios kalbos lygmenis:

- Pirmojo (žemiausio) sensorinės raidos lygmens vaikai nesupranta pašalinių žmonių kalbos, bet girdi ir suvokia nuolat juos prižiūrinčių artimiausių giminaičių nurodymus.
- Antrojo (vidutinio) lygmens vaikai supranta aplinkinių tariamas atskiras trumpas frazes, instrukcijas. Ilgesnių frazių, teksto nesupranta. Ypač blogai supranta instrukcijas, atspindinčias erdvinius santykius: sėsk šalia manęs, piešk lapo viduryje.

- Trečiojo (aukščiausio) sensorinės raidos lygmens vaikai supranta buitinę kalbą, vykdo instrukcijas, išklauso neilgus tekstus, palaiko dialogą. Tačiau sudėtingų sakinių, tekstų nesupranta. Greitai pavargsta, nebesiklauso.

Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalba yra mažai išplėtotą ir turi gana didelių trūkumų. Jau pirmaisiais gyvenimo metais tokie vaikai pasižymi vangumu, silpnesnėmis reakcijomis, pavėluotu motorikos lavėjimu. Dauguma didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų pradeda kalbėti tik pavieniais žodžiais, šūktelėjimais palyginus vėlai, tik nuo 3–4 metų, neretai iš viso nekalba. Šie vaikai blogai supranta kalbą, jų žodynas yra labai skurdus, vaikai nežino arba žino, bet netiksliai žodžių reikšmes, supranta tik su kasdiene buitimi susijusius posakius. Geriausiai žino daiktų, veiksnių ir ypatybių pavadinimus, neblogai supranta intonaciją, kalbančiojo mimiką. (Spūdienė, 2009). Juškuvienė ir kt. (2008) teigia, kad sutrikusių ar blogai funkcionuojančių kalbos sistemos dalių, vaikai gana vėlai išmoksta tarti garsus. Verta pabrėžti, kad sutrikusio intelekto vaikai dažnai visai neišmoksta tarti garsų arba jiems reikia spec. pedagogų pagalbos lavinti tartį.

Taigi, nemaža dalis didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų turi kalbos sutrikimų. Dėl šių sutrikimų jie nepasitiki savo jėgomis, dažnai būna valingi ir gana abejingi, patiria bendravimo sunkumų ir neigiami žiūrį į mokymąsi.

1. 5. Vaikų, turinčių didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, bendravimo ir kalbos ugdymas

Specifiniai sutrikusio intelekto vaikų ugdymo uždaviniai: kalbos supratimo, verbalinės ir alternatyviosios (neverbalinės) komunikacijos mokymas (Daugirdienė, 2003; Garšvienė, 2007; Kaffemanienė, Čegyūtė, 2006). Kalbėdamas apie sutrikusio intelekto vaikų ugdymą, Ambrukaitis ir kiti (2009) mokytojams pataria išsiaiškinti ugdytinių gebėjimus žaisti, bendrauti, o po to ir atskiras bendravimo ir kalbos galimybes, pvz., kaip sutrikusio intelekto vaikai geba pamėgdžioti gamtos garsus, gyvūnų skleidžiamus garsus ir pan. Mokant sutrikusio intelekto vaikus yra atliekama daugiau įvairių parengiamųjų pratimų, pvz., nagrinėjant naujus kalbos reiškinius neretai yra taikomos išsamesnis ir nuoseklesnis nei įprastai mokytojo aiškinimas, gausesnės vaizdinės priemonės ir pan.

Bruzga ir kiti (2009) akcentuoja, kad vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto mokinių gebėjimų ugdymas yra susijęs su vaikų pažinimo galimybėmis ir ugdymo funkcionalumu. Gana daug dėmesio turi būti skiriama aiškinimui, pasakojimui, o kitiems kalbiniam metodams skiriama

mažiau dėmesio nei komunikaciniams, pvz., demonstravimui, rodymui, kaip kažką atlikti, ir pagalbos teikimui tai atliekant. Kiekvieno metodo tikslas – tam tikro gebėjimo ugdymas ir (arba) būtinų žinių suteikimas. Gebėjimo ugdymo metodai gali būti skirtingi:

a) mokymas atlikti visą veiksmą, vėliau pamažu tobulinant, „šlifuojant“ atskiras jo grandis;

b) mokymas mažais žingsniais, pereinant prie kito etapo tik po to, kai gerai perprantamas ankstesnis;

c) mokymas nuo kito galo – pavyzdžiui, pedagogas beveik iki galo prakiša sągą pro kilputę, tačiau paskutinį veiksmą ar judesį palieka atlikti mokiniui – toks metodas leidžia vaikui iškart patirti sėkmę – pamatyti rezultatą, todėl tinkamas mažai motyvuotiems mokiniams.

Valainienė (1996) apibūdina vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų bendravimo ugdymo etapus ikikalbiniu laikotarpiu:

- Mokymas reaguoti į suaugusiojo kalbinimą;
- Balsingų reakcijų skatinimas emocinio bendravimo metu ir sudarymas situacijų, kuriose vaikas reikštų norą ne tik judesiu, bet ir balsu;
- Suaugusiojo artikuliacinių judesių mėgdžiojimo skatinimas;
- Emocinis bendravimas ir sensorinis ugdymas;
- Pasyviojo žodyno kaupimas;
- Gestų naudojimas, lydint balsingomis reakcijomis.

Mokslininkų tyrimais nustatyta, kad vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių, vystosi ir ugdomi daug sparčiau bei kokybiškiau, jei tėvai, mokytojai ir specialistai jam padeda ne izoliuotai, o kartu, dalydamiesi žiniomis, įgūdžiais ir patirtimi. Siekiant efektyvaus bendradarbiavimo, kiekvienas ugdymo(si) proceso dalyvis turi žinoti ir suprasti, kokią teigiamą įtaką daro bendradarbiavimas visiems ugdymo(si) proceso dalyviams (Mažylienė ir kt., 2011). Rožėnienė (2012) akcentuoja, kad dirbdamas su sutrikusio intelekto vaikais, mokytojas turi jausti, ką mokinys gali išmokti, o ko nelabai ir jam reikalinga didesnė pagalba. Svarbu vaikui padėti organizuoti ar planuoti veiklą.

Gana svarbi bendravimo priemonė yra emocijos. Sutrikusio intelekto vaikai įvairiais garsais išreiškia savo džiaugsmą, pyktį, liūdesį ir kitas emocijas. Pagal emocijas suaugusieji gali spręsti, kokia yra vaiko būseną. Tokiu būdu reaguojama į įvairius išorinius ar vidinius dirgiklius, kitaip tariant, tai savotiškas atsakas į tai, kas vaikui patinka arba nepatinka. Ambrukaitis ir kiti (2009) pabrėžia, kad suformuotų žinių taikymo, įgūdžių sudarymo procese taip pat reikalinga nuolatinė mokytojo kontrolė, globa, apsauganti mokinį nuo inertiškumo, nuo atsitiktinių klaidų. Nemaža dalis

specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių nepasitiki savo jėgomis, stokoja valios, yra abejingi ar turi neigiamą požiūrį į mokymąsi.

Yra svarbu, kad vaikai mokytųsi bendrauti žaisdami, kadangi tuo metu yra palaikomas ypač artimas kontaktas. Sutrikusio intelekto vaikai turėtų būti skatinami mėgdžioti suaugusiojo, pvz., mokytojo ar kito žaidžiančiojo veiksmus. Žaisdami žaidimus vaikai turėtų įgauti savarankiškumo. Giedrienė (2011), cituodama L. Vygotskį, teigia, kad būtent žaidimas nulemia vaiko psichikos raidą ir sukuria optimalias jo bendrosios raidos sąlygas. Vygotskio nuomone pagrindinė vaiko žaidimo atsiradimo prielaida yra ryšium su vaiko brendimu pakitę pagrindiniai poreikiai ir motyvai.

Vieną svarbiausių socializacijos sąlygų yra *kalba*. Remiantis biologine kalbos raidos teorija pastebima, kad viena esmingiausia vaikų kalbos plėtotės prielaidų yra vaiko ir jo aplinkos sąveika. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalbos plėtotė labai daug priklauso nuo ugdymo ir nuo pedagogų darbo. Remiantis Spūdienė (2009), vaikų kalba turi būti plėtojama tam tikrais etapais, vaikai ją turi naudoti savo veikloje. Elementariausi vaizdiniai apie aplinką, joje esančius daiktus, sudaromi pagal įvairias temas: kūno dalys, drabužiai, indai, daržovės, gyvūnai, maistas ir kt. Žaidimai, pokalbiai, praktiniai darbai, ekskursijos plečia vaikų akiratį, padeda susisteminti patyrimą ir ugdyti kalbą. Mokymosi pradžioje vaikai mokomi suprasti pačią kalbą, atlikti paprasčiausius paliepimus, pvz.: *atsistok, sėsk, paimk, ateik*. Kol vaikai nesupranta žodžių, paliepimus kartu atlieka pedagogas, turintis supažindinti vaikus su įvairių daiktų pavadinimais. Mokoma surasti išvardytus daiktus arba juos parodyti aplinkoje, paveikslėlyje. Vaikai mokomi vykdyti žodinius paliepimus, susijusius su daiktais: *atnešk lėlę, paimk pieštuką* ir pan. Gerėjant kalbos supratimui, vaikams skaitomos pasakos, eilėraščiai. Parenkami trumpi, elementaraus turinio tekstai, vėliau vis sunkesni.

Pradinėse klasėse pedagogai daug dėmesio skiria sutrikusio intelekto mokinių pasirengimui skaityti ir rašyti. Taip pat mokama taisyklingai tarti garsus ir iš jų bandyti konstruoti žodžius. Mokiniai skatinami įsiklausyti į aplinkos ir kalbos garsus, stengtis juos atskirti ir suprasti, kas skleidžia ar sukelia atitinkamą garsą. Mokytojai neretai turi skatinti tokius vaikus gebėti orientuotis erdvėje ar tik sąsiuvinio lape, nes sutrikusio intelekto asmenims net ir tai kartais būna sunku padaryti (Ambrukaitis ir kt., 2009).

Kai mokomi vyresnio amžiaus sutrikusio intelekto vaikai, tai daugiausiai dėmesio reikia skirti praktiniams įgūdžiams. Kadangi sutrikusio intelekto vaikai sunkiai geba palaikyti pokalbį, tai jiems turi padėti padaryti mokytojas. Tokie vaikai kalbinę medžiagą įsisavina tik tada, kai ji yra kartojama daug kartų. Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikai reikalauja ypatingo pedagogų dėmesio, nes daugelis ugdymo problemų kyla dėl jų sveikatos būklės ir besiformuojančių elgesio, charakterio

stereotipų, susijusių su negale (Elijošienė, 1998). Kartu galima bandyti plėsti vaikų kalbines „atsargas“. Kitaip tariant, auklėtojas ar mokytojas turi vartoti žodžių, kurie yra susiję su tam tikra jau daug kartų kartojama tema. Vaikai turi būti skatinami kartoti įvairius posakius, kartu naudoti gestus, rodančius jų emocijas. Kai ugdoma dialoginė kalba, mokytojui yra svarbu sutrikusio intelekto vaiką ar paauglį išmokyti klausyti. Pradžioje patartina, kad vaikas įsisavintų tuos žodžius, kurie dažniausiai vartojami buityje, pvz., kalbos etiketo žodžius.

Sutrikusio intelekto vaikai turėtų būti mokomi susipažinti, prisistatyti, paklausti, pasakyti ko nori ir ko nenori. Ambrukaitis ir kt. (2009) tai pataria daryti iš pradžių daug kartų modeliuojant vaikui pažįstamas situacijas, vėliau nedaug jas keičiant, pridėdant vieną ar du papildomus komponentus (pasisveikinti ir atsisveikinti; pasisveikinti, paklausti, atsakyti, atsisveikinti ir pan.). Kai kalbėjimas pagal tam tikrą bendravimo modelį pakankamai automatizuojamas, žaidžiami vaidmeniniai žaidimai. Mokoma susikalbėti sukurtose situacijose, artimose realioms (parduotuvė, gatvė, transportas ir pan.).

Ugdant didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų bendravimą ir kalbą, reikia naudoti įvairias ugdymo priemones. Nuo pat nuo mažens sutrikusio intelekto vaikai turi būti skatinamai bendrauti, mokomi tarti garsus, skiemenis, galiausiai – žodžius. Nuo lengvesnių kalbos mokymosi dalykų mokslininkai pataria palaipsniui pereiti prie sudėtingesnių. Vienas iš būdų mokyti didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius vaikus yra suaugusiųjų mėgdžiojimas ir žaidimas. Didelį dėmesį pedagogai turi skirti ugdyti tiek vaiko verbalinio, tiek ir neverbalinio bendravimo gebėjimus.

1. 6. Alternatyviosios ir augmentinės komunikacijos samprata

Sutrikusio intelekto asmenų: vaikų, suaugusiųjų kalba net ir sisteminga, nuosekliai ugdoma nebūna visavertė ir negali atlikti komunikacinės funkcijos. Jeigu asmuo tik iš dalies gali bendrauti kalba, reikalinga papildoma (augmentinė) komunikacija, padedanti užpildyti spragas, o sąvoka *papildoma komunikacija* vartojama ir kalbant apie neverbalinę komunikaciją, kai reikia turėti kokias nors papildomas priemones – simbolius, techniką (Garšvienė, 2007).

Baršauskienė ir Janulevičiūtė-Ivaškevičienė (2005) neverbalinę komunikaciją suskirsto į:

- vizualiai gaunamą informaciją, kai gavėjas mato siuntėjo ženklus ir interpretuoja komunikacinius signalus (poza, gestai, veido išraiška, akių kontaktas, šypsena ir kt.); neverbaliniai signalai suvokiami per prisilietimus (rankos paspaudimas, bučinys, patapšnojimas per petį ir kt.);

- neverbaliniai signalai gavėją pasiekia per kitus šaltinius (atstumas, kvapas, laikas, aplinka ir kt.).

Atsižvelgiant į tai, kokios priemonės naudojamos, bendravimas gali būti neverbalinis, kai informacija perduodama be kalbos priemonių ir verbalinis. Neverbalinis bendravimas – pats paprasčiausias būdas perduoti (ne)pasitenkinimą, skausmą, simpatiją.

Neverbalinio bendravimo priemonės ir jų funkcijas apibūdino Almonaitienė (2001):

1. Veido išraiška (galimybė suprasti besikeičiančią pašnekovo nuotaiką).
2. Žvilgsnis (gaunama informacija iš klausančiųjų, suprantant jų reakcijas į tai, kas pasakyta).
3. Gestai (viso žmogaus judėjimo dalis, padedanti išreikšti norus).
4. Poza (išreiškiamas tarpasmeninis nuostatas, emocijas ir rasmens aktyvumą).
5. Prisilietimas (elementariausia priemonė, dažniausiai vartojama kūdikių, vaikų; aktyvina receptorių, išreiškia šilumą ir dominavimą).

Neverbalinio bendravimo gebėjimai nuosekliai ugdomi lygiagrečiai su kalbiniais gebėjimais. Parenkant neverbalinio bendravimo priemones, mokant bendrauti gestais, svarbu jų funkcionalumas, atitiktis socialinėms vaiko reikmėms, nuolatinis jų taikymas (Garšvienė, 1996). Autorė pažymi, kad gestų kalbai reikalinga gera rankų motorika, o daugelio žymiai sutrikusio intelekto vaikų rankų judesiai riboti; jiems įprastas bendravimas vokalizacija.

Asmenims, kurie turi kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų, kalbą atstoja augmeninė ir alternatyvioji komunikacija (AAK). Augmentinė ir alternatyvioji komunikacija yra vadinamos asmenų, turinčių kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų, naudojamos papildomos ir pagalbinės priemonės, padedančios jiems išreikšti savo mintis, norus ir idėjas (Liaudanskienė, Viliūnienė, 2006). Negalintys kalbėti arba turintys kalbos sutrikimų asmenys bendravimui pritaiko kitus informacijos perteikimo (rečiau gavimo) kanalus. Tai gali būti nekalbinės priemonės (gestai, simboliai, vokalizacija ir kt.) (Garšvienė, 2007).

Skiriamos šios augmentinės ir alternatyviosios komunikacijos sistemos:

- daiktai–simboliai (natūralūs daiktai);
- nuotraukos–simboliai (spalvotos ar juodai baltos daiktų nuotraukos);
- paveikslėliai–simboliai (spalvoti ar juodai balti paveikslėliai, vaizduojantys daiktus);
- konkretūs grafiniai simboliai (ideologogramos, piktogramos, Mayer–Johnson simboliai) (Ivoškuvienė ir kt., 1996);
- abstraktūs grafiniai simboliai (Bliss simboliai);
- žodžiai, raidynas (Liaudanskienė, Viliūnienė, 2006).

Augmetinė ir alternatyvi komunikacija (AAK) gali būti naudojama, mokant vaikus, turinčius bendravimo arba kalbėjimo sunkumų. Taikyti šias komunikacijos priemones niekada nebūna vėlu. Negebantys bendrauti vaikai neretai atsilieka nuo savo bendraamžių, nes neturi gerų kalbėjimo įgūdžių. AAK dažnai taikoma vaikams, turintiems protinę negalią. Tokie vaikai nėra pasirengę vartoti kalbą tradiciniais būdais, kitaip tariant, taip, kaip tai daro neturintys negalių žmonės.

Augmentinė ir alternatyvioji komunikacija (AAK) naudojama per tam tikras kompiuterines programas. Jos neretai yra skirtos negalinčių kalbėti asmenų bendravimo tobulinimui arba įvairias negalias, pvz., specialiuosius ugdymo(si) poreikius turintiems vaikams. Augmentinė ir alternatyvioji komunikacija susideda iš paveikslėlių rinkiniai, kompiuterinių programų ir pan. Jos padeda sudominti ir tobulinti sutrikusio intelekto vaikų kalbos ir komunikacijos įgūdžius (Garšvienė, 2007).

Kita specifinė bendravimo forma yra gestai. Kalbėdami žmonės daro daugybę kūno judesių ypač rankų judesių. Almonaitienė (2003) teigia, kad gestai yra viso žmogaus kūno judėjimo dalis. Judėjimas yra gyvybės pagrindas, todėl yra pirmesnis už kalbą, pvz., judėjimu savo gyvenimą pradeda kūdikiai. Šis faktas mokslininkams yra įrodymas, kad vaikų kalba ir gestai vystosi beveik tuo pat metu. Gestai šiek tiek aplenkia kalbos vystymąsi, todėl jie padeda išreikšti vaikų norus.

Liepienė (2004) gestą apibūdina, kaip rankos (arba abiejų rankų) ir rankos pirštų judesius, simbolizuojančius daiktus, veiksmus, reiškinius ir padedančius bendrauti, o pagrindiniai gesto elementai yra gesto konfigūracija, lokalizacija erdvėje ir judesys. Mokantys gestų, yra svarbu lavinti beveik visos kūno dalys, o ypač laikyseną, galvos ir rankų judesius, fizinį artumą tarp kalbančiųjų, lūpų judesius, akių kontaktą ir pan.

Iverson ir Thal (1998) gestus skirsto į dvi pagrindines grupes – deiktinius ir reprezentacinius. Deiktiniai gestai naudojami pažymėti arba atkreipti dėmesį į objektą ar įvykį. Deiktiniai gestai yra grupuojami į kontaktinius ir distalinius gestus (Crais ir kiti, 2004). Reprezentaciniai gestai, kurie yra antra gestų rūšis – tai gestai, kurie sudaro daikto / įvykio pagrindą ir tam tikrą semantinį ryšį tarp jų. Reprezentaciniai gestai atsiranda po deiktinių gestų (Acredolo, Goodwyn, 1988; Crais ir kiti, 2004).

Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams reikalingas kasdieninis mokymas ir įtvirtinimas. Kartais mokinį gali tekti paraginti ramiai pasėdėti, t. y. sukaupti dėmesį, išlaikyti akių kontaktą, pažiūrėti į rodomą gestą. Kadangi žiūrėdamas vaikas gauna informacijos ir tuo pačiu yra paskatinamas, žiūrėjimas į ją gali pasidaryti įdomus. Sutrikusio intelekto vaikų ilgesnio mokymosi motyvacija nepakankama. Jie neretai siekia išvengti pratybų, sutrumpinti jas, tačiau nuolat paskatinant, apdovanojant už tinkamus atsakymus, iniciatyvą, laikantis pastovių reikalavimų, sužadinant motyvaciją dirbti (Garšvienė, 2007). Gestus patartina demonstruoti lėtai, nes sutrikusio intelekto vaikai negeba įsisavinti greitai atliekamų judesių sekos.

Kalbant apie žymiai sutrikusio intelekto vaikų bendravimą pabrėžiama, kad daugiausia dėmesio turi būti skiriama bendrųjų poreikių bei emocijų raiškai. Remiantis Garšvienė (1996), nekalbantys vaikai dažnai būna irzlūs, neramūs. Budrumą ir pasitenkinimą šie vaikai parodo vapėdami, šypsodamiesi ir pan.; meilę ir prisirišimą – siekdami fizinio kontakto; skausmą, pyktį ar prastą nuotaiką reiškia irzlumu, verksmu, mimika (pvz., suraukdami antakius); noras ir pritarimas pasireiškia neprotestavimu, kartais įvairiais gestais, veiksmais, susidomėjimu veikla ar juoku. Priešingai, atsisakymą ir protestą išreiškia nesidomėjimu, spieгимu, pasišalinimu. Taigi, jiems būdingas neverbalinis bendravimas.

Simboliai ir piktogramos – tai sutartiniai ženklai, žymintys daiktus, veiksmus, įvykius, požymius, sąvokas ir padedantys išreikšti mintis. Tai sumažinti bei stilizuoti piešiniai, glaustai išreiškiantys idėją taip, kad ji būtų kiekvienam suvokiama, suprantama (Ivoškuvienė, Mamonienė, Pečiulienė, Suveizdienė, 1996). Simboliai gali simbolizuoti ne tik daiktus, jų savybes, bet ir jausmus, abstrakčias sąvokas. Skiriami izomorfiniai (panašūs į vaizduojamą objektą) ir ideomorfiniai (siejasi su reikšme, žymi sąvoką) simboliai (Garšvienė, 2007).

Kai sutrikusio intelekto vaikai, yra mokomi simbolių pagalba, tai toks mokymas turėtų būti taikomas jau pačioje mokymosi pradžioje. Vaikai turi turėti išugdytą bent minimalų gebėjimą apibendrinti. Sutrikusio intelekto vaikus mokant AAK gali būti naudojamos fotografijos. Nuotraukose užfiksuoti realūs asmenys, daiktai, kuriuos asmuo galbūt pažįsta. Plačiai naudojamos katalogų, žurnalų, etikečių fotografijos. Šios rūšies neverbalinė komunikacija padeda vaikams atpažinti fotografijas ir paveikslėlius ir atskirti vieną nuo kito. Daikto atpažinimui paveikslėlyje yra svarbu, kad vaikas būtų tą daiktą ar reiškinį anksčiau suvokęs ir turėtų to realus objekto vaizdinį. Svarbu, kad žinotų, kaip atrodo neidentiški, šiek tiek skirtingi (bent jau tie, su kuriais teks susidurti), bet taip pat vadinami objektais (Garšvienė, 2007).

Visos alternatyviosios ir augmeninės komunikacijos priemonės prisideda prie didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymo. Specialieji pedagogai minėtas priemones naudoja, siekdami palengvinti sutrikusio intelekto vaikų mokymąsi ir padėti greičiau plėtoti bendravimo ir kalbos įgūdžius.

II. DIDELIŲ IR LABAI DIDELIŲ SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ TURINČIŲ VAIKŲ BENDRAVIMAS IR KALBA, JŲ UGDYMAS

2. 1. Tyrimo metodika

Tyrimas atliktas taikant anketinės apklausos ir atvejo analizės metodus, t. y. derinami kiekybiniai ir kokybiniai tyrimo metodai. Kokybinis tyrimas yra sistemingas situacijos, įvykio, atvejo, individo ar grupės tyrimas natūralioje aplinkoje, kai siekiama suprasti tiriamuosius reiškinius ir pateikti interpretacinį, holistinį paaiškinimą. Tuo tarpu pagrindinė kiekybinių tyrimų paskirtis – objekto požymių aiškinimasis ir prognozavimas. Siekiama statistiškai pagrįsti objekto esminius požymius, reiškinių priežastinius ryšius, jo funkcionavimo veiksnius (Žukauskienė, 2008). Pedagogams ir tėvams apklausti parengtos dvi anketos.

Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių bendravimo ir kalbos ugdymo, augmentinės ir alternatyviosios komunikacijos taikymo pedagoginei patirčiai ištirti parengta anketa, (*1 priedas*) kurią sudaro:

1. Demografinis klausimų blokas.
2. Klausimų blokas, skirtas įvertinti bendravimo ugdymo patirtį.
3. Klausimų blokas, skirtas įvertinti augmentinės ir alternatyviosios komunikacijos taikymo patirtį.
4. Klausimų blokas, skirtas įvertinti kalbos ugdymo patirtį.

Tėvų, auginančių didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus bendravimo ir kalbos ugdymo patirčiai įvertinti parengta anketa, (*2 priedas*) kurią sudaro:

1. Klausimų blokas, skirtas įvertinti vaikų bendravimo poreikį.
2. Klausimų blokas, skirtas nustatyti tėvų taikomos ugdymo metodus.
3. Klausimų blokas, skirtas įvertinti vaikų verbalinio ir neverbalinio bendravimo bei kalbinius gebėjimus.

Anketos sudarytos remiantis Kiphard skale (Butkuvienė, 1999) ir kalbos įvertinimo kortele. Rengiant anketas taip pat naudotasi Garšvienės (2007), Ambrukaičio (2003) darbais.

Darbe aptarti didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai, tiksliau – jų bendravimas ir kalba. Atlikta kiekybinė ir kokybinė duomenų analizė leido nustatyti pagrindinius vaikų bendravimo bei kalbos gebėjimus, pedagogų taikomus bendravimo ir kalbos ugdymo metodus, tėvų žinias apie sutrikusio intelekto vaikų bendravimą ir kalbą, taikomus ugdymo būdus. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymo(si) ypatybes padėjo

atskleisti kokybinis tyrimas. Šis tyrimas buvo pasirinktas, norint tiksliau įvertinti atskirų vaikų kalbos raidą. Atliekant atvejo analizę, buvo skambinta didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikų tėvams ir prašyta užpildyti kalbos įvertinimo kortelės anamnezės duomenis, tačiau iškilo sunkumų, nes tėvai nenorėjo bendradarbiauti. Tyrime dalyvavę tėvai negebėjo tiksliai atsakyti į klausimus, susijusius su sutrikusio intelekto vaikų bendravimo ir kalbos ypatybėmis, dalis neprisiminė duomenų, kiti negalėjo tiksliai pasakyti, kaip jų vaikas geba ar negeba bendrauti, kokie jo kalbos ypatumai, todėl kai kurie duomenys yra nepakankamai išsamūs.

Atsakant į anketose pateiktus klausimus, neretai buvo galima pasirinkti kelis tinkančius atsakymus, todėl atsakymų pasiskirstymas procentais (%) skaičiuojamas nuo visų į tam tikrą klausimą gautų atsakymų.

2. 2. Tyrimo dalyviai

Tyrimui buvo pasirinkti 6 vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto mokyklinio amžiaus vaikai, turintys didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių. Tyrime dalyvavo pedagogai, dirbantys su didelių arba labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais bei sutrikusio intelekto vaikų tėvai.

Tyrimo dalyvavo 6 didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai, besimokantys X gimnazijos lavinamosiose ir specialaus ugdymo klasėse. Atlikta atvejo analizė. Tyrime dalyvavo 73 specialiųjų poreikių turinčius mokinius ugdantys pedagogai (mokytojai, vyr. mokytojai, metodininkai) ir 80 didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų tėvai.

2. 3. Rezultatų analizė

Demografiniai duomenys padėjo išsiaiškinti, kokią įtaką turi vaikams ugdyti: amžius, lytis, darbo stažas, išsilavinimas, kvalifikacinė kategorija, darbo vieta. Pedagogų pasiskirstymas pateikiamas 1 lentelėje.

2. 3. 1. Pedagogų apibūdinimas

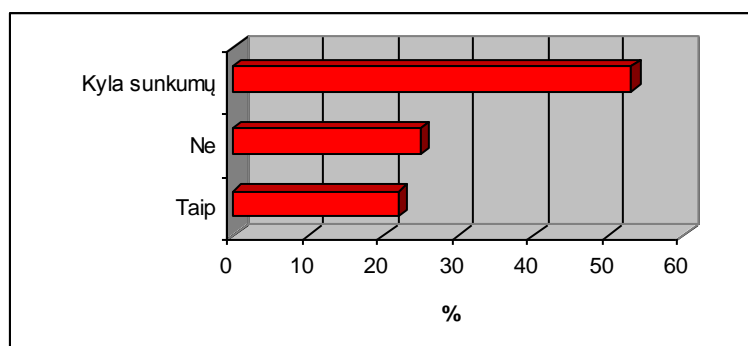
Pedagogų skaičius	Amžiaus intervalas	Lytis		Pedagoginio darbo stažas	Išsilavinimas		
		Vyr.	Mot.		Aukštasis neuniversitetinis	Bakalauro laipsnis	Magistro laipsnis
73	20 – 61 ir daugiau	8	64	5 – 40 ir daugiau	11	51	11
		Kvalifikacinė kategorija			Darbo vieta		
Mokytoja (-as)	Vyr. mokytojas (-as)	Metodininkė (-as)	Pradinė mokykla	Pagrindinė mokykla	Vidurinė mokykla	Specialioji mokykla	Gimnazija
22	35	16	5	26	17	14	13

Iš lentelės matyti, kad dauguma respondentų yra įvairaus amžiaus, turintys aukštąjį universitetinį (bakalauro laipsnis) išsilavinimą ir dirbantys pagrindinėje mokykloje. Kalbant apie respondentų amžių, verta paminėti, kad daugiausiai tyrime dalyvavo 41–50 metų amžiaus pedagogų, mažiausiai – 61 ar daugiau metų amžiaus. Apklaustųjų pedagoginio darbo stažo trukmė labai įvairi. Dauguma tyrimo dalyvių turėjo 11–20 metų pedagoginio darbo stažą, mažiau respondentų pedagoginį darbą dirbo nuo 31 iki 40 metų ir pan. Mažiausiai buvo respondentų, pedagoginį darbą dirbančių daugiau nei 40 metų. Respondentų kvalifikacinės kategorijos pasiskirsčiusios įvairiai. Tarp apklaustų pedagogų daugiausiai buvo vyr. mokytojų, mažiausiai – metodininkų. Baigiant aptarti demografinius duomenis, reikia paminėti, kad vienas respondentas nenurodė savo lyties, kitas – amžiaus.

2. 4. Pedagoginė patirtis ugdant didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių bendravimą ir kalbą

Pedagogų tyrimu buvo siekiama apibendrinti vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto mokinių alternatyviosios komunikacijos taikymo, bendravimo ir kalbos ugdymo patirtį.

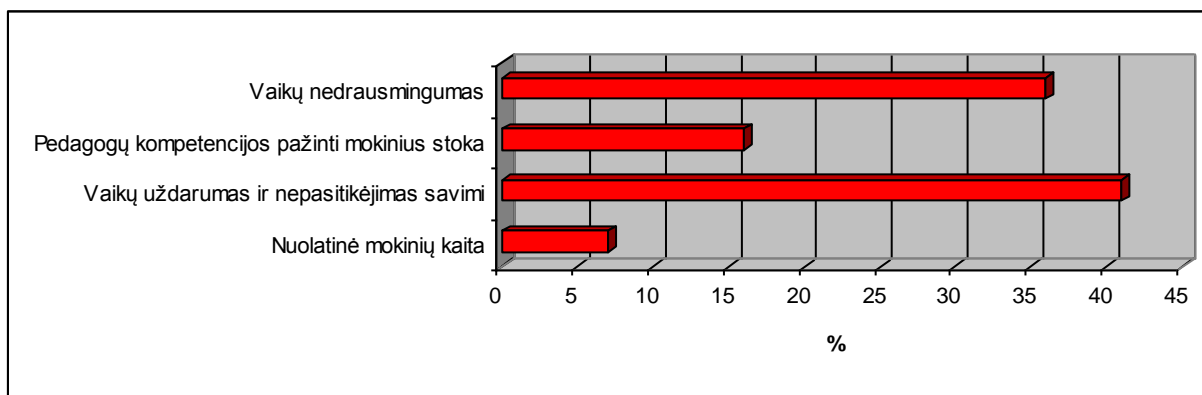
Pirmuoju klausimu aiškintasi: *Ar pedagogų ugdomi mokiniai lengvai išsako savo nuomonę ir mintis?*

1 pav. Mokinių gebėjimas išsakyti savo nuomonę ir mintis, %

Kaip matyti, kad dažniausiai pedagogams kyla sunkumų, nes ugdytiniai sunkiai išreiškia savo nuomonę ir mintis, mažiau pedagogų teigia, kad jų auklėtiniai sunkiai išsako savo nuomonę ir mintis, dalis pedagogų teigia priešingai – ugdytiniai nuomonę išsako lengvai ir sunkumų nekyla. Vadinasi, dauguma pedagogų susiduria su problemomis, nes jų ugdytiniai sunkiai geba išsakyti savo nuomone ir mintis.

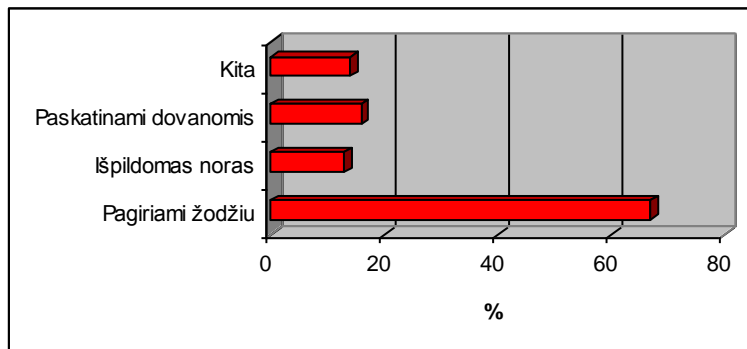
Antruoju klausimu siekta nustatyti: *Kas labiausiai mokykloje trukdo geresniems vaikų ir suaugusiųjų santykiams?*

2 pav. Priežastys, trukdančios geresniems vaikų ir suaugusiųjų santykiams mokykloje, %

Apklausti pedagogai įvardijo dvi pagrindines priežastis, labiausiai mokykloje trukdančias geresniems vaikų ir suaugusiųjų santykiams: daugiausiai pedagogų teigia, kad jiems labiausiai trukdo vaikų uždarumas ir nepasitikėjimas savimi ir vaikų nedrausmingumas, šiek tiek mažiau – kad vaikų nedrausmingumas. Mažiau respondentų kaip vieną iš priežasčių įvardino pedagogų kompetencijos pažinti mokinius stoką, dalis apklaustųjų akcentavo vaikų nedrausmingumą.

Trečiuoju klausimu aiškintasi: *Kaip pedagogai skatina mokinius už gera elgesį, darbą, mokymąsi?*

3 pav. Pedagogų taikomi mokinių skatinimo būdai, %

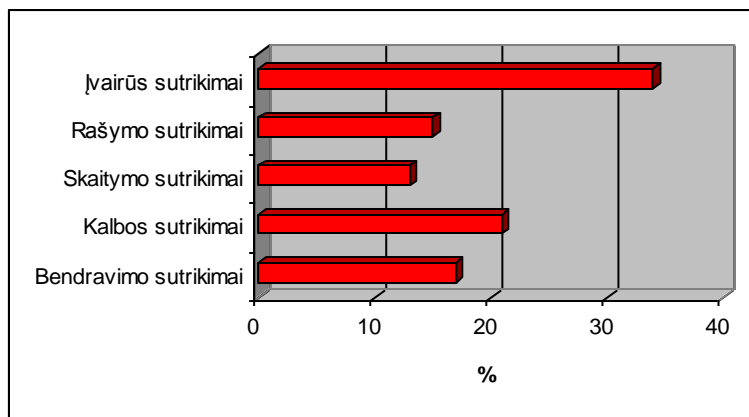
Paaikėjo, kad dauguma pedagogų savo ugdytinius už gerą elgesį, darbą, mokymąsi pagiria žodžiu, mažiau mokytojų auklėtinius skatina dovanomis, dalis – išpildo ugdytinių norus. Grafoje „Kita“ respondantai įrašė 15 įvairių mokinių skatinimo būdų. Pedagogai teigė mokinius skatinantys padėkomis, pagyrimo raštais, paskatinimo taškais ir pan., pvz.: *Pagiriama raštu; Pagyrimo raštai, padėkos tėvams, vaikams; Padėkomis, pagyrimo raštais; Renka pažangos taškus, korteles ir t. t.; Paskatinimo taškai mokinio kortelėje; Rašomi paskatinimo taškai mokinio kortelėje; Paglostomi.*

Kai kurie pedagogai gerai besielgiančius auklėtinius veža į ekskursijas ar paskatina kita įdomia veikla, pvz.: *Paskatinimas jiems įdomia veikla; Ekskursijos, kelionės, išvykos.* Dalis pedagogų gerai besielgiančius mokinius skatina įvairiomis priemonėmis, pvz.: *Vežami į ekskursijas, nominuojami Gerumo spindulėliais, įteikiami pagyrimo raštai; TAMO dienyne įrašoma padėka, gauna padėkas iš administracijos, už gerą elgesį kiekviena klasė renka Gerumo spindulėlį; Padėkos raštais (mokiniui, tėvams). Garbės lentoje nuotrauka.*

Dalis pedagogų taiko modernesnius skatinimo būdus, pvz., *Leidžiama pažaisti kompiuterinį žaidimą (žinoma, pedagogas per žaidimą įgyvendina ugdomuosius tikslus); Vaizdinėmis priemonėmis, kartais saldumynai.*

Nors dauguma auklėtinių yra pagiriami žodžiu, nemažai pedagogų naudoja įvairius mokinių skatinimo už gerą elgesį, darbą, mokymąsi būdus, padedančius motyvuoti vaikus ne tik mokytis, bet ir tinkamai elgtis.

Ketvirtuoju klausimu siekta nustatyti: *Kokių sutrikimų turinčių vaikų daugiausiai pasitaikė pedagogų darbo praktikoje?*

4 pav. Vaikų turimi sutrikimai, %

Paaiškėjo, kad daugiausiai pedagogų dirba su įvairių sutrikimų turinčiais vaikais. Mažiau pedagogų teigia, kad jų darbo praktikoje daugiausiai pasitaikė kalbos ir bendravimo sutrikimų turinčių vaikų. Dalis apklaustųjų pažymėjo, kad daugiausiai mokė rašymo ar skaitymo sutrikimų turinčius vaikus.

Penktuoju klausimu išsiaiškinta: *Kokias papildomo bendravimo priemones pedagogai naudoja dirbdami su ugdytiniais?*

2 lentelė

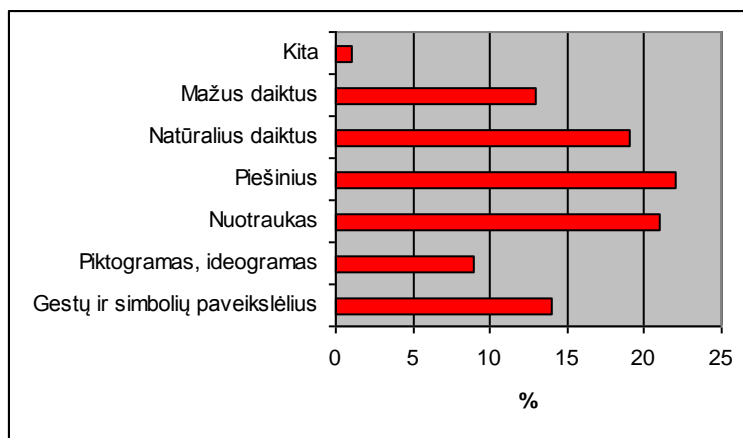
Papildomos bendravimo priemonės, N, %

	Dažnai	Kartais	Nenaudoju
Veido išraiška	49 (70 %)	20 (29 %)	1 (1 %)
Akių kontaktas	53 (76 %)	17 (24 %)	–
Gestai	32 (48 %)	30 (46 %)	4 (6 %)
Rodymas ranka	32 (48 %)	32 (48 %)	2 (4 %)
IKT	26 (39 %)	36 (55 %)	4 (6 %)
Piešiniai, paveikslėliai	48 (68 %)	22 (31 %)	1 (1 %)
Nuotraukos	28 (42 %)	37 (55 %)	2 (3 %)
Simboliai	19 (27 %)	43 (61 %)	9 (12 %)
Daiktai	35 (51 %)	30 (44 %)	3 (5 %)
Piktogramos	14 (21 %)	35 (53 %)	17 (26 %)
Kita	2 (100 %)	–	–

Iš 2 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad dažniausiai pedagogų naudojamos papildomo bendravimo su ugdytiniais priemonės yra akių kontaktas, veido išraiška (mimika), piešiniai, paveikslėliai ir daiktai. Daugiausiai respondentų kartais naudoja simbolius, šiek tiek mažiau –

nuotraukas ir IKT. 17 pedagogų teigė, kad visai nenaudoja piktogramų, simbolių – 9. Grafoje „Kita“ buvo įrašyta: *Mokinių darbelius; Asmeninius gebėjimus*. Pedagogai naudoja visas pateiktas papildomo bendravimo priemones.

Šeštuoju klausimu aiškintasi: *Kokias priemones pedagogai naudoja vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų mokymo procese?*

5 pav. Pedagogų naudojamos priemonės mokymo procese, %

Dauguma apklaustų pedagogų naudoja piešinius, nemažai – nuotraukas ir natūralius daiktus. Mažiausiai respondentų ugdymo procese naudojamos priemonės yra piktogramos ir ideogramos. Grafoje „Kita“ įrašyta: *Sportinį inventorių; Įvairių metodinę medžiagą (žaidimai)*. Vadinasi, ugdant vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikus, pedagogai mokymo procese stengiasi naudoti kuo įvairesnes priemones.

Remiantis apklaustų pedagogų nuomone, dešimtuoju klausimu nustatyta atskirų vaiko verbalinio (kalbinio) bendravimo gebėjimų ugdymo svarba.

3 lentelė

Vaiko verbalinio (žodinio) bendravimo gebėjimai, N, %

Gebėjimų turinys	Ugdyti gebėjimą		
	Labai svarbu	Svarbu	Nesvarbu
Jausti adresato nuotaiką ir į ją reaguoti	42 (58 %)	31 (42 %)	–
Užmegzti pokalbį ir perduoti informaciją	47 (66 %)	24 (34 %)	–
Įvardinti tai, kas neaišku	40 (56 %)	32 (44 %)	–
Kreiptis pagalbos	38 (55 %)	31 (45 %)	–
Susipažinti ir prisistatyti	32 (48 %)	34 (51 %)	–
Laikytis mandagumo ir etiketo taisyklių	29 (43 %)	38 (57 %)	–
Išgirsti ir suprasti kito nuomonę	38 (55 %)	31 (45 %)	–
Dalyvauti dialoge	28 (40 %)	41 (59 %)	1 (1 %)
Išsakyti teigiamus arba neigiamus jausmus	28 (43 %)	35 (54 %)	2 (3 %)
Kalbėti ryžtingai, ramiai	25 (40 %)	34 (54 %)	4 (6 %)

Daugiausiai pedagogų teigė, kad labai svarbu ugdyti vaiko gebėjimą užmegzti pokalbį ir perduoti informaciją. Nemažai apklaustųjų, pabrėžė didelę sutrikusio intelekto vaiko gebėjimų jausti adresato nuotaiką ir į ją reaguoti bei įvardinti tai, kas neaišku ugdymo svarbą. Daugiau nei pusė respondentų teigė, kad svarbu ugdyti vaiko gebėjimą dalyvauti dialoge, mažiau nei pusė – ugdyti vaiko gebėjimą laikytis mandagumo ir etiketo taisyklių ar išsakyti teigiamus arba neigiamus jausmus. Kai kurie pedagogai teigė, kad nesvarbu ugdyti vaiko gebėjimus dalyvauti dialoge, išsakyti teigiamus arba neigiamus jausmus ir kalbėti ryžtingai, ramiai.

Vienuoliktuoju klausimu nustatyta atskirų vaiko neverbalinio bendravimo gebėjimų ugdymo svarba.

4 lentelė

Vaiko neverbalinio bendravimo gebėjimai, N, %

Gebėjimų turinys	Ugdyti gebėjimą		
	Labai svarbu	Svarbu	Nesvarbu
Kalbėti normaliu balso tonu	27 (38 %)	42 (59 %)	2 (3 %)
Bendraujant palaikyti akių kontaktą	30 (43 %)	39 (57 %)	–
Kūno judesiais, gestais ir mimika perteikti savo emocijas	26 (39 %)	41 (61 %)	–
Sukoncentruoti dėmesį į pašnekovą	26 (38 %)	43 (62 %)	–
Suprasti kito žmogaus emocijas	26 (39 %)	39 (58 %)	2 (3 %)
Tinkamu momentu naudoti draugiškus prisilietimus	17 (24 %)	42 (60 %)	11 (16 %)
Pastebėti kito žmogaus emocijas	23 (33 %)	46 (66 %)	1 (1 %)
Parodyti teigiamas emocijas savo šypsena, balsu	37 (52 %)	34 (48 %)	–
Išlaikyti tinkamą atstumą iki pašnekovo	18 (26 %)	48 (70 %)	3 (4 %)
Gestais paraginti kito žmogaus kalbėjimą	15 (22 %)	45 (66 %)	8 (12 %)

Paaikškėjo, kad 37 respondentams labai svarbu ugdyti vaiko neverbalinį gebėjimą parodyti teigiamas emocijas ir savo šypseną. 48 apklausti pedagogai pabrėžė, kad svarbu ugdyti vaiko neverbalinį gebėjimą išlaikyti tinkamą atstumą iki pašnekovo, 46 – pastebėti kito žmogaus emocijas, o 45 – gestais paraginti kito žmogaus kalbėjimą. Daugiausiai apklaustųjų teigė, kad nėra svarbu ugdyti vaiko gebėjimą tinkamu momentu naudoti draugiškus prisilietimus ir gestais paraginti kito žmogaus kalbėjimą.

Dvyliktuoju klausimu aiškintasi: *Kokius būdus ir metodus pedagogai taiko sutrikusio intelekto vaikų bendravimui ugdyti?*

5 lentelė

Priemonės ir būdai, taikomi vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų bendravimui ugdyti, N, %

	Dažnai	Kartais	Nenaudoju
Bendri pedagogo ir vaiko veiksmai	57 (83 %)	12 (17 %)	–
Mokymas mėgdžioti gestus ir veiksmus	33 (52 %)	29 (46 %)	1 (2 %)
Žaidimas	56 (82 %)	12 (18 %)	–
Muzikinis žaidimas	37 (54 %)	28 (41 %)	3 (5 %)
Didaktinis žaidimas	43 (65 %)	23 (35 %)	–
Judrus žaidimas	32 (48 %)	30 (45 %)	4 (7 %)
Pirštų žaidimai	29 (44 %)	30 (45 %)	7 (11 %)
Elementari žodinė instrukcija, lydima gesto	39 (62 %)	22 (35 %)	2 (3 %)
Elementari žodinė instrukcija be gesto	37 (55 %)	26 (39 %)	4 (6 %)
Dviejų dalių žodinė instrukcija	26 (40 %)	34 (52 %)	5 (8 %)
Pokalbis	50 (75 %)	16 (24 %)	1 (1 %)
Kita	–	–	–

Iš 5 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad dažniausiai pedagogų naudojamos priemonės ir būdai yra bendri pedagogo ir vaiko veiksmai, žaidimas ir pokalbis. Mažiau nei pusė respondentų tik kartais naudoja dviejų dalių žodines instrukcijas, judrius ir pirštų žaidimus. Dalis pedagogų pažymėjo, kad visai nenaudoja pirštų žaidimų, pokalbio ir kt. Bendravimo priemonių, kurių nenaudoja nei vienas pedagogas, nepasitaikė. Grafoje „Kita“ rasti du atsakymai. Vienas respondentas pažymėjo – *Su šiais mokiniais nedirbu*, kitas teigė naudojantis *alternatyvius metodus*, tačiau nepažymėjo jų vartojimo dažnumo.

Tryliktoju klausimu siekta nustatyti: *Kokias priemones ir būdus naudojate vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų kalbai ugdyti?*

6 lentelė

**Priemonės ir būdai, taikomi vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų kalbai ugdyti,
N, %**

	Dažnai	Kartais	Nenaudoju
Vaizdines	55 (80 %)	14 (20 %)	
Kompiuterines	28 (43 %)	31 (48 %)	5 (9 %)
Smulkiąją tautosaką	17 (27 %)	40 (63 %)	6 (10 %)
Imitaciją	24 (37 %)	37 (57 %)	4 (6 %)
Pasikeitimą vaidmenimis	21 (32 %)	36 (55 %)	8 (13 %)
Smulkiosios motorikos lavinimą	40 (58 %)	28 (41 %)	1 (1 %)
Pasakojimą pagal paveikslėlius	41 (64 %)	22 (34 %)	1 (2 %)
Artikuliacinę mankštą, balso lavinimo pratybas	39 (60 %)	24 (37 %)	2 (3 %)
Muziką	33 (51 %)	27 (42 %)	5 (7 %)
Poeziją	17 (25 %)	39 (58 %)	11 (17 %)
Pasakų sekimą	35 (54 %)	26 (40 %)	4 (6 %)
Inscenizavimą	26 (38 %)	38 (56 %)	4 (6 %)
Žaidimus	53 (80 %)	13 (20 %)	–
Gamtos garsų pamėgdžiojimus	39 (58 %)	24 (36 %)	4 (6 %)
Kita	–	–	–

Paaikškėjo, kad dauguma apklaustų pedagogų vaikų kalbai ugdyti dažnai naudoja vaizdines priemones, šiek tiek mažiau – žaidimus, beveik pusė – pasakojimą pagal paveikslėlius. Mažesnę dalis pedagogų kartais naudoja smulkiąją tautosaką, poeziją, inscenizavimą. 11 apklaustųjų visai nenaudoja poezijos, 8 – pasikeitimo vaidmenimis, o 6 – smulkiosios tautosakos.

Keturioliktoju klausimu siekta nustatyti: *Su kokiais sunkumais susiduria pedagogai, ugdydami didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalbą?*

7 lentelė

Sunkumai, su kuriais susiduria pedagogai, ugdydami didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalbą, N, %

	Dažnai	Kartais	Niekada
Nežinau kalbos ugdymo metodų	4 (7 %)	38 (59 %)	22 (34 %)
Mokiniai stokoja motyvacijos	24 (33 %)	42 (58 %)	6 (9 %)
Man stinga motyvacijos ugdyti mokinių kalbą	5 (8 %)	29 (44 %)	32 (48 %)
Ugdytiniai visai nekalba	13 (20 %)	42 (63 %)	11 (17 %)
Ugdytiniai nenori kalbėti	17 (25 %)	46 (69 %)	4 (6 %)
Susiduriu su mokinių pasyvumu	21 (30 %)	46 (66 %)	3 (4 %)
Kita	–	–	–

Iš 7 lentelės matyti, kad 24 apklausti pedagogai dažnai susiduria su mokinių motyvacijos stoka, 21 – su mokinių pasyvumu, o 17 – su ugdytiniu nenoru kalbėti. 46 pedagogams kartais trukdo ugdytinių nenoras kalbėti ir mokinių pasyvumas. 32 pedagogai niekada neturėjo sunkumu dėl motyvacijos ugdyti mokinių kalbą trūkumo, 22 – dėl to, kad nežinojo kalbos ugdymo metodų.

Kalbant apie apklaustų pedagogų lytį, verta paminėti, kad moterys taiko įvairesnius sutrikusio intelekto vaikų bendravimo ir kalbos ugdymo metodus nei vyrai. Moterys dažniau nei vyrai akcentuoja atskirų bendravimo ir kalbos gebėjimo ugdymo svarbą ir naudoja daugiau mokinių skatinimo būdų ir įvairesnes papildomo bendravimo priemones. Jaunesni (20–30 m.) ir mažesnę darbo patirtį (5–10 m.) turintys pedagogai naudoja daugiau sutrikusio intelekto vaikų bendravimo ir kalbos mokymo priemonių ir būdų nei vyresni (51–60 m.) ir turintys didelę darbo patirtį, tačiau, nepaisant pedagogo amžiaus, kvalifikacijos ar patirties, dauguma susiduria su sunkumais ugdydami specialiųjų poreikių turinčių vaikų kalbą. Aukštesnės pedagoginės kvalifikacijos pedagogai (vyr. mokytojai, metodininkai, ekspertai) taiko įvairesnius mokinių skatinimo už gerą elgesį, darbą ir mokymąsi būdus nei mokytojai. Pastaroji ypatybė būdinga ir jaunesniems mokytojams, didesnę dėmesį skiriantiems vaikų skatinimo būdams nei vyresni. Metodininkai, turintys aukštąjį universitetinį išsilavinimą (magistro laipsnį), naudoja įvairesnius būdus vaikų bendravimui ir kalbai

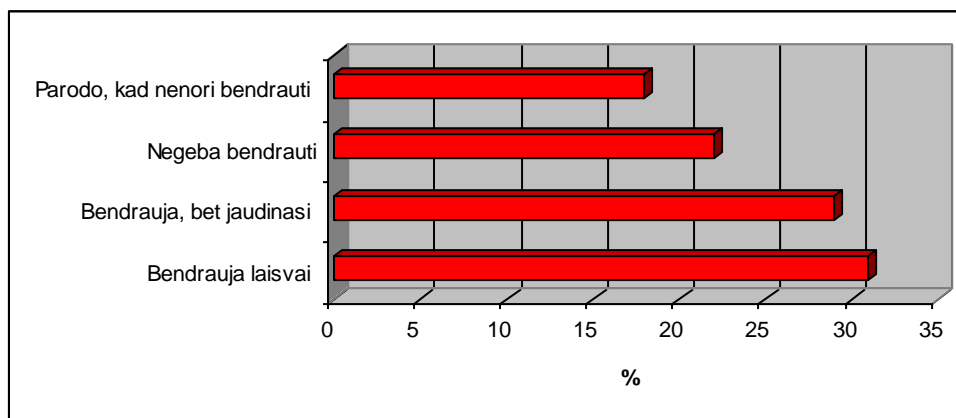
ugdyti nei vyr. mokytojai, turintys bakalauro laipsnio išsilavinimą ir rečiau susiduria su sunkumais ugdydami vaikų kalbą. Pradinėse ir pagrindinėse mokyklose dirbantys pedagogai mokymo procese naudoja mažiau priemonių nei dirbantys specialiosiose, vidurinėse mokyklose ar gimnazijose.

Galima daryti prielaidą, kad pedagogai, ugdydami vidutinių ir didelių specialiųjų ugdymosi poreikių trinčių vaikų bendravimą ir kalbą, taiko įvairius ugdymo metodus ir priemones. Nors geresniems sutrikusio intelekto vaikų ir mokytojų santykiams mokykloje labiausiai trukdo vaikų uždarumas ir nepasitikėjimas savimi. Daug dėmesį pedagogai skiria vaiko verbalinio ir neverbalinio bendravimo ir kalbos gebėjimų ugdymui – mokymo procese dažniausiai naudoja nuotraukas, piešinius ir natūralius daiktus, pasitelkia akių kontaktą, veido išraišką, piešinius ir paveikslus.

2. 5. Tėvų žinios apie sutrikusio intelekto vaikų bendravimo ir kalbinius gebėjimus

Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai daug laiko praleidžia komunuodami su tėvais. Nuo pat gimimo tėvai stebi vaiko verbalinio ir neverbalinio bendravimo bei kalbos raidą, jos kitimą ir šį kitimą lemiančias aplinkybes. Anketinės apklausos metu buvo siekiama išsiaiškinti tėvų žinias apie vaikų bendravimo ir kalbos gebėjimus. Tyrimo duomenys atskleidė svarbiausius didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų verbalinio ir neverbalinio bendravimo gebėjimus, leido išsiaiškinti tėvų taikomus ugdymo metodus.

Pirmuoju klausimu buvo siekiama nustatyti: *Kaip vaikas pradeda pokalbį?*

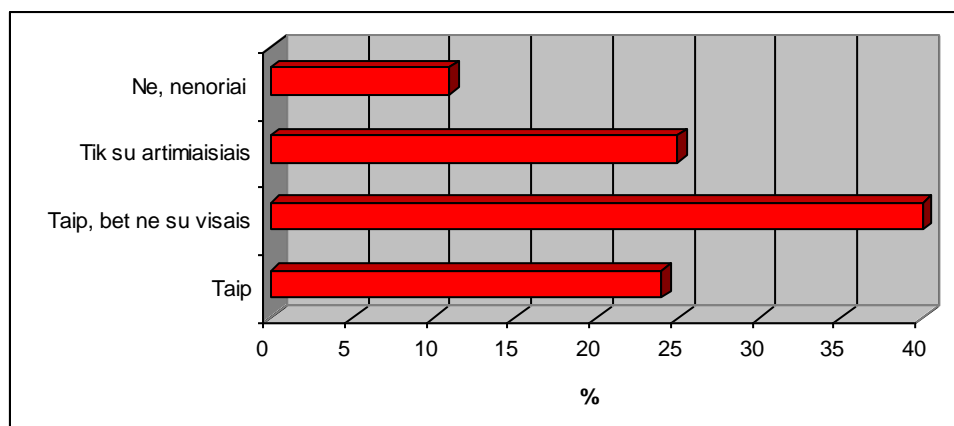

6 pav. Sutrikusio intelekto vaikų gebėjimai pradėti pokalbį, %

Iš 1 pav. duomenų matyti, kad dauguma vaikų su tėvais bendruja laisvai, šiek tiek mažiau vaikų bendruja, bet jaudinasi. 19 vaikų negeba bendrauti, todėl negali pradėti pokalbio, 15 vaikų tėvams parodo, kad nenori bendrauti. Išanalizavus gautus duomenis, galima padaryti išvadą, kad didesnė dalis sutrikusio intelekto vaikų geba pradėti pokalbį ir bendruja su aplinkiniais, tačiau kai

kurie iš jų jaudinasi. Mažesnę dalis vaikų bendrauja nenoriai, todėl nerodo iniciatyvos pradėti pokalbį, o kai kurie negeba komunikuoti su tėvais dėl negalios, pvz., kalbos ar kitų sutrikimų.

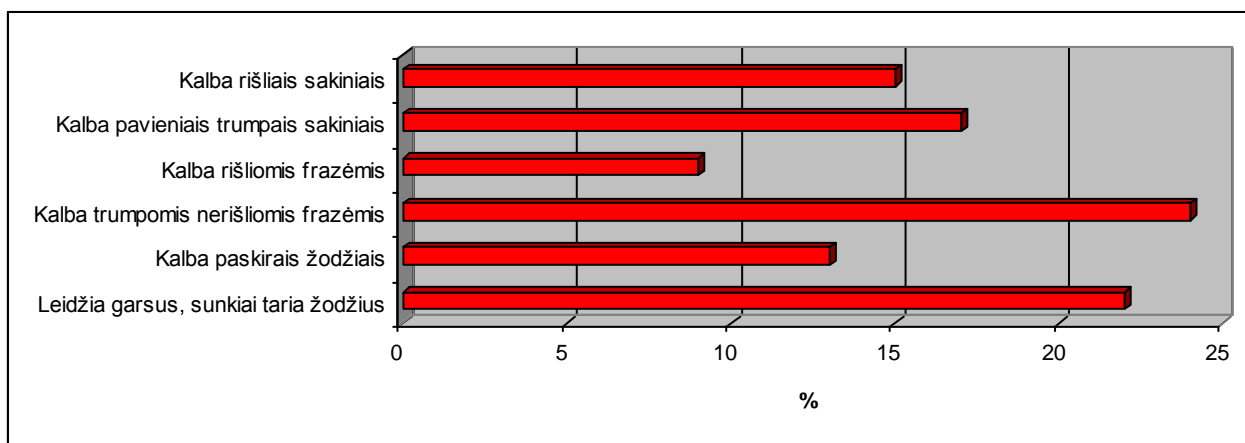
Antrasis klausimas leido išsiaiškinti: *Ar vaikas noriai bendrauja su žmonėmis?*

7 pav. Sutrikusio intelekto vaikų bendravimo požymiai, %

Daugiausiai tėvų teigia, kad jų vaikai bendrauja, bet ne su visais, mažiau – kad vaikas noriai bendrauja su visais, kita dalis komunikuoja tik su artimaisiais. Nedidelė dalis vaikų nerodo noro bendrauti su žmonėmis. Vadinasi, dauguma sutrikusio intelekto vaikų pasirenka žmones, su kuriais nori bendrauti arba bendrauja tik su artimaisiais.

Trečiuoju klausimu siekta nustatyti: *Kaip vaikas dažniausiai bendrauja?*

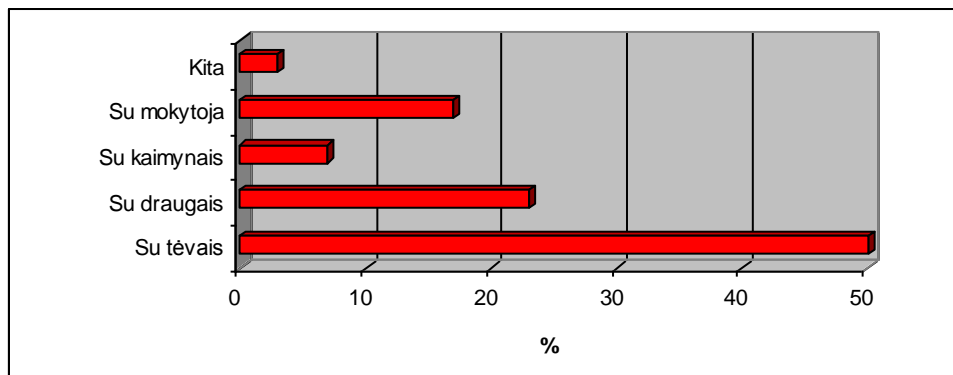

8 pav. Sutrikusio intelekto vaikų verbaliniai bendravimo gebėjimai, %

Remiantis gautais duomenimis, galima teigti, kad daugiausiai vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų su tėvais bendrauja trumpomis nerišliomis frazėmis, šiek tiek mažiau vaikų leidžia tik garsus ir sunkiai taria žodžius. Dalis vaikų kalba pavieniais sakiniais ar rišliais

sakiniai. 10 respondentų teigė, kad jų vaikai kalba tik paskirais žodžiais. Mažiausiai vaikų kalba rišliomis frazėmis. Galima padaryti išvadą – nors sutrikusio intelekto vaikų kalbiniai ir bendravimo gebėjimai nėra gerai išsivystę, tačiau nemažai vaikų geba bendrauti pavieniais ar rišliais sakiniais. Tačiau yra vaikų, bendraujančių beveik netariant žodžių, o tik vizualizuojant.

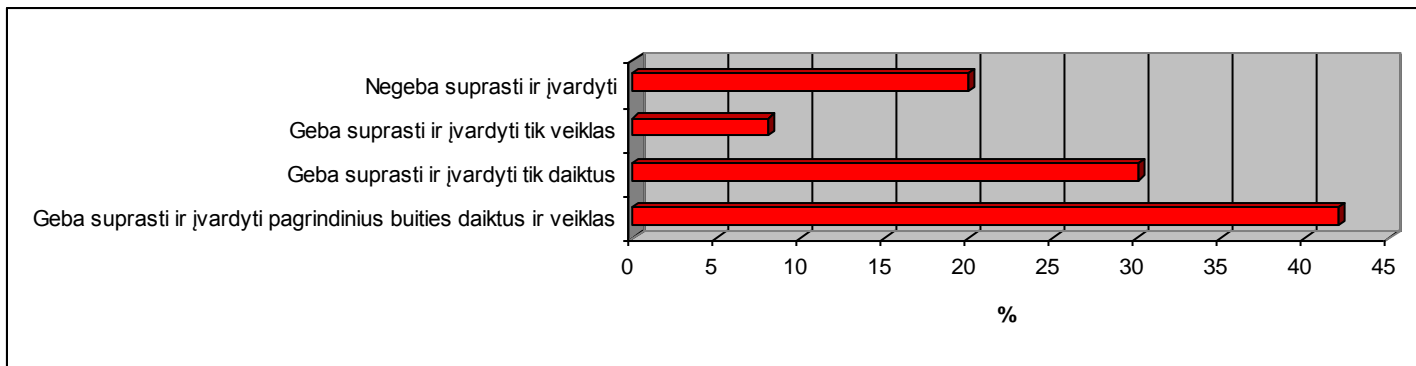
Ketvirtuoju klausimu siekta išsiaiškinti: *Su kuo sutrikusio intelekto vaikas bendrauja?*

9 pav. Sutrikusio intelekto vaikų bendravimo partneriai, %

Paiškėjo, kad dauguma sutrikusio intelekto vaikų bendrauja su tėvais. Remiantis tėvų apklausos duomenimis, mažiau nei pusė vaikų bendrauja su draugais, maždaug ketvirtadalis – su mokytoja, mažiausiai vaikų – su kaimynais. Kai kuriose anketose buvo pažymėta, kad vaikas bendrauja su keletu asmenų, pvz.: tėvais, mokytojais ir draugais ir pan. Grafoje „Kita“ buvo įrašyta: *Su visais; Bendrauja su visais; Su mama ir broliu; Su seserimi; Su auklėtoja*. Galima daryti išvadą, kad didžioji dalis vaikų bendrauja tik su tėvais ar šeimos nariais. Tai patvirtina grafoje „Kita“ pateikti atsakymai. Mažiausiai vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikai bendrauja su kaimynais. Vos dviejuose anketose grafoje „Kita“ buvo įrašyta, kad vaikas bendrauja su visais.

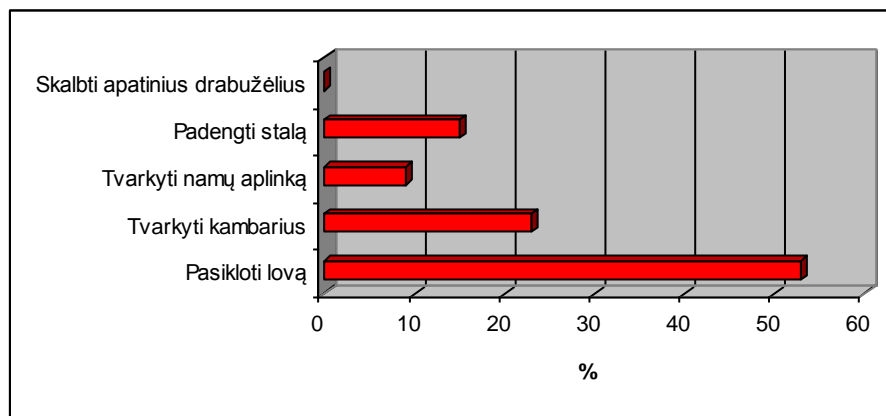
Penktuoju klausimu siekta nustatyti: *Ar vaikas geba suprasti ir įvardyti buitines daiktus ir su jais susijusias veiklas?*

10 pav. Sutrikusio intelekto vaikų gebėjimai įvardyti buitines daiktus ir veiklas, %

Iš 10 pav. duomenų matyti, kad dauguma vaikų geba suprasti ir įvardyti pagrindinius buitines daiktus ir veiklas. Maždaug ketvirtadalis vaikų geba įvardyti tik buitines daiktus, o dar mažiau vaikų – tik veiklas. Yra vaikų, negebančių suprasti ir įvardyti pagrindinių buitinių daiktų ir veiklų, tačiau jų palyginus nedaug – tik 7. Vadinasi didelių arba labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai supranta pagrindinius buitines daiktus ir veiklas, geba juos įvardinti ir tik nedidelė dalis vaikų to negali padaryti.

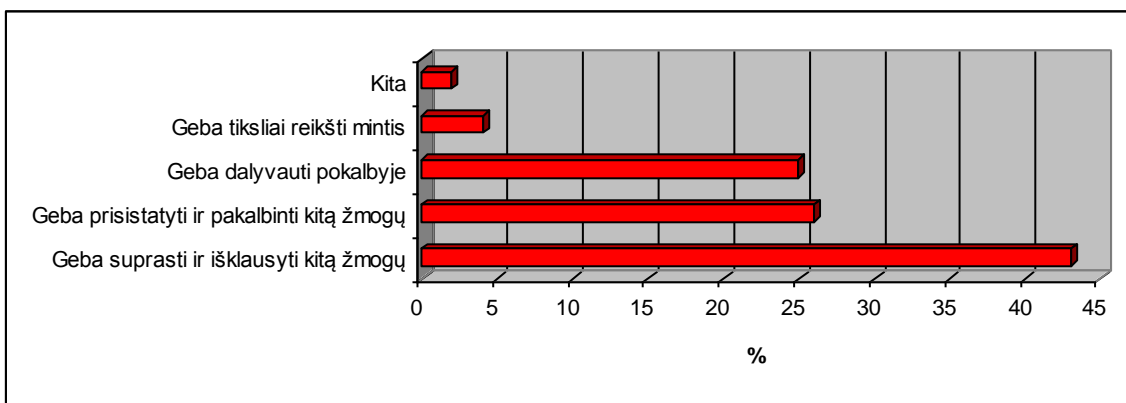
Šeštasis anketos klausimas leido išsiaiškinti: *Kokios vaiko pareigos šeimoje?*

II pav. Sutrikusio intelekto vaikų pareigos šeimoje, %

45 tėvai teigia, kad pagrindinė jų vaiko pareiga šeimoje yra pasikloti lovą. Daug mažiau vaikų atlieka kitas veiklas, pvz., 19 vaikų tvarko kambarius. Vienoje anketoje pastarasis atsakymo variantas buvo ištaisytas: vietoje *Tvarkyti kambarius* parašyta *Tvarkyti savo kambarį*. Respondentas norėjo pabrėžti, kad jo vaiko pareigos šeimoje yra tvarkyti ne visus, o tik savo kambarį. 13 vaikų padengia stalą, šiek tiek mažiau vaikų tvarko aplinką ir nei vienas vaikas neskalbia savo apatinių rūbų. Nors šiame klausime nebuvo pateikta grafa „Kita“, leidžianti įrašyti savo atsakymo variantą, tačiau rasti keli respondentų prirašyti atsakymai: trijose anketose prirašyta *Nėra pareigų*, dar dviejuose – atitinkamai *Nesugeba* ir *Neturi*. Galime padaryti išvada, kad sutrikusio intelekto vaikai šeimoje daug pareigų neturi, dauguma iš jų atlieka tik elementarius buitines darbus – pasikloja lovą ar tvarko kambarius. Verta pažymėti, kad nemažai tėvų, atsakinėdami į anketos klausimus, pastarąjį neretai praleido.

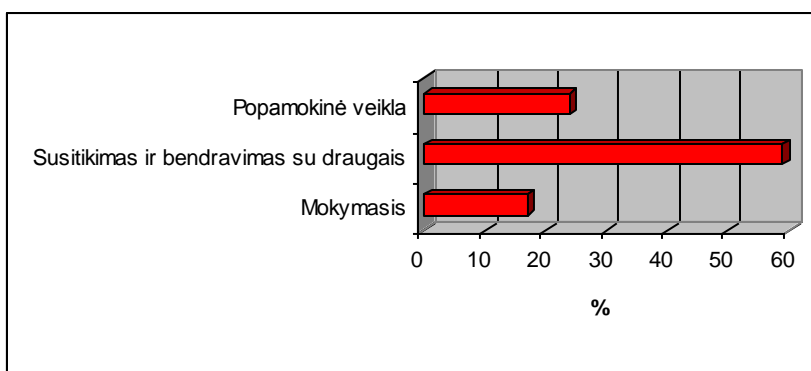
Septintuoju anketos klausimu nustatyti vaiko kalbiniai gebėjimai.

12 pav. Sutrikusio intelekto vaikų kalbiniai gebėjimai, %

Remiantis tėvų apklausa, dauguma vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų geba suprasti ir išklausti kitą žmogų, 20 vaikų geba pristatyti ir pakalbinti kitą žmogų, 19 – dalyvauti pokalbyje. Tik 3 vaikai geba tiksliai reikšti mintis. Grafoje „Kita“ buvo pažymėta: „Nesugeba“. Nemažai vaikų gali ne tik išklausti, bet ir prisistatyti ar dalyvauti pokalbyje. Vis dėl to, tik nedidelė dalis vaikų gali tiksliai reikšti savo mintis.

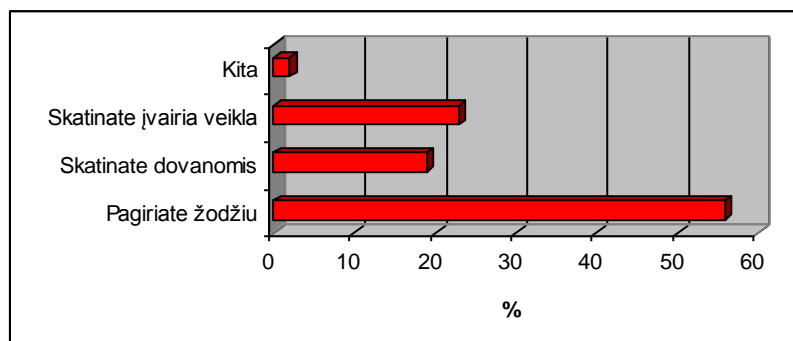
Aštuntuoju anketos klausimu siekta nustatyti: *Kokia veikla vaikui labiausiai patinka mokykloje?*

13 pav. Sutrikusio intelekto vaikams mokykloje labiausiai patinkanti veikla, %

Remiantis surinktais duomenimis, daugiausiai vaikų mokykloje labiausiai mėgsta susitikti su draugais, mažiau – mėgsta popamokinę veikla. 16 respondentų teigia, kad jų vaikams mokykloje labiausiai patinka mokytis. Tai patvirtiną teiginį apie žemą sutrikusio intelekto vaikų mokymosi lygį. Šiame klausime nebuvo pateikta grafa „Kita“, tačiau vienas respondentas prirašė savo atsakymą: *Nežinau*. Vadinasi, kai kurie tėvai palyginti mažai domisi savo vaikais ir nežino, kokia veikla jiems patinka mokykloje.

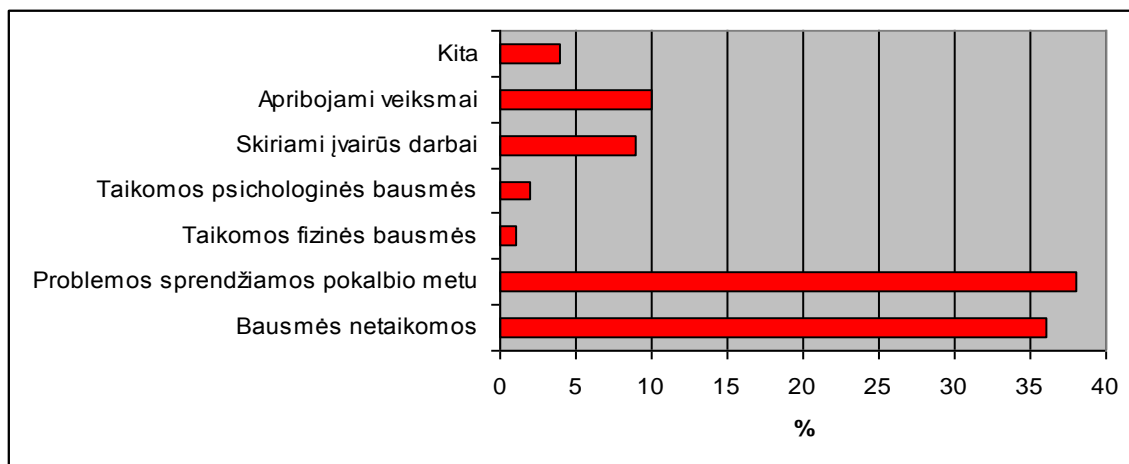
Devintuoju klausimu siekta nustatyti: *Kaip tėvai skatina savo vaikus?*

14 pav. Sutrikusio intelekto vaikų skatinimas, %

Atlikus apklausą paaiškėjo, kad daugiau nei pusė apklaustų tėvų savo vaikus skatina pagirdami žodžiu, mažiau tėvų skatina įvairia veikla ar dovanomis. Grafoje „Kita“ buvo įrašyta: „Duodu pinigų“ ir „Pramogos“. Galima padaryti išvadą, kad dažniausiai tėvai savo vaikus skatina pagirdami žodžiu, mažiau tėvų perka dovanas arba leidžia vaikui atlikti mėgstamą veiklą ir pan.

Dešimtuoju klausimu siekta išsiaiškinti: *Ar tėvai savo vaikams taiko bausmes?*

15 pav. Sutrikusio intelekto vaikams tėvų taikomos bausmės, %

Remiantis paveiksle pateiktais duomenimis matome, kad dauguma tėvų iškilusias problemas su vaikais sprendžia pokalbio metu ir tiek šiek tiek mažiau tėvų teigia, kad bausmių visai netaiko, kai kurie tėvai dėl nepaklusnumo apriboja vaiko veiksmus ar skiria įvairių darbų. Vos keletas tėvų vaikams taiko fizines ar psichologines bausmes. Grafoje „Kita“ 2 kartus buvo įrašyta *Drausminimas*, po kartą – *Negauna jokių pramogų 1 mėn.* ir *Neleidžiu žaisti kompiuteriu*. Galima

padaryti išvada, dauguma tėvų iškilusias problemas su savo vaikais sprendžia pokalbio metu, stengiasi vaikų visai nebausti. Tik nedidelė dalis tėvų už prasižengimus savo vaikams taiko įvairias bausmes.

Vienuoliktuoju klausimu aiškintasi: *Kaip vaikas išreiškia įvairius prašymus?* Duomenys pateikti 2 lentelėje:

2 lentelė

Bendravimo priemonės, vaikų naudojamos įvairiems prašymams išreikšti

	Žodžiai	Nekalbiniai garsiai	Savi žodžiai, žodžių dalys	Gestai	Mimika
Daikto prašymas	48 (54 %)	6 (7 %)	13 (15 %)	14 (16 %)	7 (8 %)
Veiksmo prašymas (pvz., paimti ant rankų)	41 (48 %)	8 (10 %)	13 (15 %)	17 (20 %)	6 (7 %)
Pagalbos prašymas	42 (50 %)	6 (7 %)	13 (15 %)	15 (18 %)	8 (10 %)
Informacijos prašymas	42 (50 %)	4 (5 %)	18 (21 %)	12 (14 %)	8 (10 %)

Remiantis tėvų apklausos duomenimis, įvairiems prašymams reikšti vaikų vartojamos bendravimo priemonės pasiskirsčiusios beveik tolygiai. Skirtingus prašymus (daikto, veiksmo, pagalbos, informacijos) dauguma vaikų išreiškia žodžiais, pvz., 48 vaikai žodžiais prašo daikto, 41 vaikas – veiksmo ir pan. Žodžiai įprastai sudaro apie 50 % įvairiems prašymams reikšti vaikų naudojamų bendravimo priemonių.

Nekalbinius garsus įvairiems prašymams reikšti vartojančiu vaikų yra palyginus nedaug – nuo 5 iki 10 %. Daugiausiai vaikų (8) nekalbinius garsus vartoja, prašydami veiksmo, mažiausiai (4) – prašydami informacijos. Šiek tiek daugiau vaikų prašymams reikšti vartoja savus žodžius ir žodžių dalis. 18 vaikų savus žodžius ar žodžių dalis vartoja, prašydami informacijos, po 15 vaikų savais žodžiais tėvų prašo veiksmo, pagalbos ar informacijos.

Kai kurie vaikai prašymams reikšti vartojama neverbalinės komunikacijos priemonės: gestus ir mimika. Daugiausiai vaikų (17) gestus vartoja prašydami veiksmo, mažiausiai (12) – prašydami informacijos. Mimika daugiausiai vaikų (po 10) prašo pagalbos ir informacijos, mažiausiai (6) prašo veiksmo.

Vadinasi, dauguma sutrikusio intelekto vaikų geba tarti žodžius. Kai kurie vaikai, turintys kalbos sutrikimų, prašymams išreikšti dažniausia vartoja savus žodžius, žodžių dalis arba pasitelkia neverbalinės komunikacijos priemones.

Dvyliktuoju klausimu aiškintasi: *Kaip vaikas išreiškia įvardytus veiksmus?* Duomenys pateikti 3 lentelėje:

3 lentelė

Bendravimo priemonės, vaikų naudojamos įvardytiems veiksmams išreikšti

	Žodžiais	Nekalbiniais garsiais	Savais žodžiais, žodžių dalimis	Gestais	Mimika
Išreiškia savo norus	45 (47 %)	7 (7 %)	20 (21 %)	13 (14 %)	10 (11 %)
Atkreipia dėmesį į save	44 (47 %)	8 (9 %)	12 (13 %)	11 (12 %)	18 (19 %)
Kažko prašo (pvz., valgyti)	44 (48 %)	5 (5 %)	15 (17 %)	17 (19 %)	10 (11 %)
Ko nors klausia	46 (57 %)	3 (4 %)	18 (22 %)	7 (8,5 %)	7 (8,5 %)
Ko nors atsisako	42 (47 %)	3 (3 %)	17 (19 %)	16 (18 %)	12 (13 %)
Rodo pritarimą arba nepritaringumą	43 (45 %)	4 (5 %)	14 (15 %)	16 (17 %)	18 (19 %)

Remiantis surinktais duomenimis, įvairius veiksmus, kaip ir prieš tai aptartus prašymus, dauguma vaikų išreiškia žodžiais. Daugiausiai vaikų (46) žodžiais ko nors klausia, mažiausiai vaikų (42) – ko nors atsisako. Žodžius skirtingiems veiksmams reikšti vartoja apie 50 % vaikų.

Nekalbinius garsus skirtingiems veiksmams įvardyti vartoja nuo 3 iki 9 % vaikų. Daugiausiai vaikų (8) nekalbinius garsus vartoja, stengdamiesi atkreipti dėmesį į save, mažiausiai (po 3) – kai ko nors klausia ar atsisako.

Kai kurie vaikai veiksmams įvardyti vartoja savus žodžius ir žodžių dalis. 20 vaikų savais žodžiais ar žodžių dalimis išreiškia savo norus, 18 vaikų ko nors klausia, 17 vaikų ko nors atsisako ir pan.

Veiksmams, skirtingai nei daiktų prašymams, įvardyti daugiau vaikų vartoja neverbalinės komunikacijos priemones, tiksliau tariant, mimiką. Gestus daugiausiai vaikų (17) vartoja, kai kažko prašo. Gestais ko nors atsisako ar rodo pritarimą / nepritaringumą po 16 vaikų. Mažiausiai (7) vaikai

gestus pasitelkia, kai ko nors klausia. Mimika daugiausiai vaikų (po 18) atkreipia dėmesį į save ir rodo pritarimą arba nepritarimą, mažiausiai (7) ko nors klausia.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad dauguma vaikų įvairius veiksmus įvardija žodžiais. Sunkiai kalbantys vaikai veiksmams įvardyti vartoja savus žodžius, žodžių dalis. Palyginus su priemonėmis, naudojamomis prašymas išreikšti, daugiau vaikų veiksmus įvardija pasinaudodami neverbalinės komunikacijos priemonėmis.

2. 6. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalbos įvertinimas

Kokybiniai tyrimai taikomi, siekiant išsiaiškinti tam tikras priežastis ir dėl jų kylančias pasekmes (priežasties – pasekmės ryšys). Vienas iš kokybinių metodų yra atvejo analizė. Pastaroji apibūdinama kaip empirinis metodas, kuriuo detaliam ir išsamiam tiriama realaus gyvenimo fenomenai, kai ribos tarp fenomeno ir konteksto nėra aiškios (Yin, 2009). Siekiant įvertinti atskirų vaikų kalbos ypatybes, atliktos 6 sutrikusio intelekto vaikų atvejo analizės. Tyrimo analizėmis siekta iliustruoti vaikų bendravimą ir kalbą.

Pirmajam tiriamajam yra 8 metai. Jis mokosi X gimnazijos specialiojo ugdymo skyriaus 2-oje specialiojo ugdymo klasėje. Berniukas gimė 7 mėnesių, 10 mėnesių pradėjo sėdėti, vaikščioti pradėjo 20 mėnesių amžiaus. Pirmieji ištarti žodžiai: *te-te*, *ba-ba*. Gimtinėje nėra asmenų, turinčių kalbos sutrikimų. Šeimoje nėra dvikalbystės. Vaikas bendrauja žodžiais, kalba aiški ir suprantama.

Norint apibūdinti bendrąsias kalbos ypatybes, pokalbio metu tiriamajam užduoti 4 klausimai. Pirmasis klausimas yra „Kuo tu vardu?“, atsakymas – pasako. Antrasis klausimas „Kiek tau metų?“, atsakymas – „*Nežinau*“. Trečiasis klausimas „Ar turi brolių ar seserų?“, atsakymas – „*Taip*“. Ketvirtasis klausimas „Kur tu gyveni?“, atsakymas – „*Prie Linkaičių*“. Berniuko kalbėjimo tempas lėtas. Fizinė branda atsilieka, bendroji ir smulkioji motorika neišlavėjusi. Vaikas girdi gerai, balsas yra tylus, kvėpavimas ramus.

Kalbos padarų (liežuvio, liežuvio pasaitėlio, dantų ir jų sakandžio, liežuvėlio, gomurio) būklė yra normali. Buvo tikrinta vaiko tartis – kuriuos garsus, skiemenis ir žodžius taria savarankiškai ir kartoja paskui logopedą. Taria garsus: *c – če*, *č – te*, *d – de*, *k – ka*, *s – se*, *z – se*, *ž – že*, *t – ta*, skiemenys: *sa*, *ša*, *ki*, *ko* tiriamasis taria kartodamas, žodžius taria savarankiškai.

Vaikas nustato garso sklidimo kryptį, diferencijuoja garsus pagal tembrą, tačiau neskiria skirtingų garsinių signalų ir nepakartoja 2–3 garsų, skiemenų eilių.

Berniukas daiktus pagal dydį sudeda, bet su klaida, 2 ar 3 dalių paveikslėlius sudeda gerai, 4 dalių ir daugiau – sudeda su klaida. Geba atrinkti vienodos spalvos ar formos daiktus.

Vaikas geba atlikti vienos dalies (*Pakelk ranka; Užmerk akis*) ir dviejų dalių (*Paimk lėlę ir pasupk ją; Paimk meškiuką ir nunešk į spintą*) nurodymus. Supranta veiksmo kryptį ir gebą ją nurodyti, pvz.: paprašytas parodyti „Parodyk, į kurią pusę bėga mergaitė, berniukas?“, „Kur skrenda lėktuvas?“, vaikas parodo. Supranta objekto vietą ir geba ją parodyti, pvz.: parodyk, kuris gaidelis yra viduryje, pačioje, viršuje ir pan. Vaikas žino ir geba įvardinti kai kurių žaislų pavadinimus, pvz.: *kiškis, meškiukas, knygutė*, daiktų pavadinimus, pvz.: *stalas, kėdė, spinta, langas*, veiksmy pavadinimus, pvz.: *sėdi, vaikšto, žaidžia*, daiktų požymius: *žalias – juodas, pieštukas, lova – lovytė, meškiukas – meška*. Vaikas gali parodyti ir pavadinti savo ir lėlės kūno dalis. Berniukas nevarioja apibendrinamųjų žodžių, tačiau geba pasakyti sakinių, pvz.: *Monika guli. Sėdžiu ir dirbu su tavimi*. Supranta gramatines formas: vienaskaitą ir daugiskaitą, pvz.: *kepurė – kepurės*, varioja prielinksnius *ant, po, prie, į, iš, už*, žino jų reikšmes ir geba parodyti, pvz., kuris žaislas yra po stalu arba ant stalo; žino mažiųjų žodžių reikšmes, pvz., parodo, kur yra dėžutė, raktelis. Vaikas geba kalbėti ne tik žodžiais, bet ir sakiniiais. Bendrauja nuosekliai, nesiblaško, supranta jam užduotų klausimų reikšmes, pats mintyse konstruoja atsakymus, tačiau vaikas turi problemų, nes neskiria skirtingų garsinių signalų ir nepakartoja 2–3 garsų, skiemenų eilių. Jam reikalingas specialusis kalbos ugdymas. Atlikus atvejo analizę, parodyta išvada – specifinė kalbos raida dėl intelekto sutrikimo

Antrajai tiriamajai yra 8 metai. Ji mokosi X gimnazijos specialiojo ugdymo skyriaus 2-oje specialiojo ugdymo klasėje. Mergaitė 8 mėnesių pradėjo sėdėti, 1 metų ir 1 mėnesio mėnesių – stovėti, vaikščioti pradėjo 1 metų ir 4 mėnesių amžiaus. Pirmasis ištartas žodis: *mama*. Giminėje nėra asmenų, turinčių kalbos sutrikimų ir dvikalbystės. Mergaitė savo norus dažnai išreiškia mimika ir gestais.

Norint apibūdinti bendrąsias kalbos ypatybes, pokalbio metu tiriamajai užduoti 4 klausimai. Pirmasis klausimas yra „*Kuo tu vardu?*“, atsakymas – pasako. Antrasis klausimas „*Kiek tau metų?*“, atsakymas – „*Aštuoni*“. Trečiasis klausimas „*Ar turi brolių ar seserų?*“, atsakymas – „*Nieko neturiu*“. Ketvirtasis klausimas „*Kur tu gyveni?*“, atsakymas – „*Vaiknamyje*“. Mergaitės kalbėjimo tempas normalus. Fizinė branda normali, bendroji ir smulkioji motorika neišlavėjusi, girdi gerai, balsas normalus, kvėpavimas ramus, tačiau nosinis.

Kalbos padarų (liežuvio, liežuvio pasaitėlio, dantų ir jų sakandžio, liežuvėlio, gomurio) būklė yra normali. Buvo tikrinta vaiko tartis – kuriuos garsus, skiemenis ir žodžius taria savarankiškai ir kartoja paskui logopedą. Garsus ir skiemenis tiriamoji taria kartodama, žodžius taria savarankiškai.

Mergaitė nustato garso sklidimo kryptį, diferencijuoja garsus pagal tembrą, atskiria skirtingus garso signalus, tačiau nepakartoja 2–3 garsų, skiemenų eilių.

Tiriamoji daiktus pagal dydį sudeda teisingai, 2 ar 3 dalių paveikslėlius sudeda teisingai, 4 dalių ir daugiau – painioja. Geba atrinkti vienodos spalvos ar formos daiktus.

Mergaitė supranta ir atlieka vienos dalies (*Pakelk ranka; Užmerk akis*) ir dviejų dalių (*Paimk lėlę ir pasupk ją; Paimk meškiuką ir nunešk į spintą*) nurodymus. Supranta veiksmo kryptį ir geba ją nurodyti, pvz.: paprašyta parodyti „Parodyk, į kurią pusę bėga mergaitė, berniukas?“, „Kur skrenda lėktuvas?“, mergaitė parodo. Supranta objekto vietą ir geba ją parodyti, pvz.: parodyk, kuris gaidelis yra viduryje, pačioje, viršuje ir pan. Tiriamoji žino ir geba įvardinti kai kurių žaislų pavadinimus, pvz.: *zūkis, meškiukas, mašina*, daiktų pavadinimus, veiksmų pavadinimus, daiktų požymius, pvz.: *oranžinis – rudas, meškiukas, stalas – kėdė (didelis – maža)*. Mergaitė gali parodyti ir pavadinti savo ir lėlės kūno dalis, apibendrina žaislų pavadinimus, juos parodo, tačiau neapibendrina baldų, paukščių ir gyvūnų pavadinimų ir negeba pasakyti sakinių, „kalba vienu žodžiu“. Nesupranta gramatinių formų, pvz., neskiria vienaskaitos ir daugiskaitos. Supranta prielinksnių *ant, prie, į, iš, už* reikšmes ir geba parodyti, pvz., kuris žaislas yra po stalu arba ant stalo, tačiau nesupranta prielinksnio *po*. Kalboje nevartoja mažybinių žodžių. Tiriamoji kalba žodžiais, konstruoja sakinius, tačiau jos kalbėjimo tempas yra lėtas. Bendrauja nuosekliai, nesiblaško, supranta ir geba atlikti jai užduotas užduotis. Adekvačiai reaguoja į aplinką. Tačiau mergaitė negeba konstruoti sakinių, ji kalba tik pavieniais žodžiais ir nesupranta gramatinių kategorijų reikšmių. Atlikus atvejo analizę, padaryta išvada – specifinė kalbos raida dėl intelekto sutrikimo.

Trečiajai tiriamajai yra 9 metai. Ji mokosi X gimnazijos specialiojo ugdymo skyriaus 4-oje lavinamojoje klasėje. Mergaitė 7 su puse mėnesių pradėjo sėdėti. Giminėje nėra asmenų, turinčių kalbos sutrikimų ar dvikalbystės. Mergaitė bendrauja pačios sukurtais žodžiais.

Mergaitė nekalba, taria keletą balsių, garsažodžių arba „inkščia“, nemėgdžioja ir nenori mėgdžioti, žodynas skurdus: žino ir pažįsta tik pačius artimiausius aplinkos daiktus. Pokalbio metu tiriamajai užduoti 4 klausimai ir stebėta jos reakcija. Paklausta „Kuo tu vardu?“, „Kiek tau metų?“, „Ar turi brolių ar seserų?“, „Kur tu gyveni?“ visai atvejais mergaitė purtė galvą. Mergaitė labai smulkaus sudėjimo, bendroji ir smulkioji motorika neišlavėjusi, girdi gerai, balsas yra „inkštimas“, kvėpavimas normalus.

Kai kurių kalbos padargų (liežuvio pasaitėlio, dantų ir jų sakandžio, gomurio) būklė yra normali, lūpos storos ir nesučiauptos, liežuvis platus ir didelis, liežuvėlis ilgas. Tiriamoji garsų, skiemenų ir žodžių netaria.

Mergaitė reaguoja į garso sklidimo kryptį, tačiau nediferencijuoja garsų pagal tembrą ir nepakartoja 2–3 garsų, skiemenų eilių.

Tiriamoji daiktų pagal dydį nesudeda, 2 ar 3 dalių paveikslėlius sudeda teisingai, 4 dalių ir daugiau – nesudeda. Negeba atrinkti, t. y. painioja vienodos spalvos ar formos daiktus.

Mergaitė supranta ir atlieka vienos dalies (*Pakelk ranka; Užmerk akis*) ir dviejų dalių (*Paimk lėlę ir pasupk ją; Paimk meškiuką ir nunešk į spintą*) nurodymus. Nesupranta veiksmo krypties ir negeba jos nurodyti, nes neskiria pusių. Nesupranta objekto vietos ir negeba jos parodyti. Tiriamoji parodo (bet nepavadina) kai kuriuos žaislus, pvz.: *lėlę, meškiuką, knygutę, lėlytę*, daiktus, pvz.: *stalą, kėdę, langą*. Veiksmų pavadinimų ir daiktų požymių nežino, todėl negeba parodyti. Mergaitė gali parodyti savo ir lėlės kūno dalis, nevartoja apibendrinamųjų žodžių ir negeba pasakyti sakinių. Nesupranta gramatinių formų, pvz., neskiria vienaskaitos ir daugiskaitos, supranta prielinksnių *ant, po, prie, už* reikšmes ir geba parodyti, pvz., kuris žaislas yra po stalu arba ant stalo, tačiau nesupranta prielinksnių *į* ir *už*. Parodo mažybinių žodžių įvardintus daiktus. Savo norus dažnai išreiškia mimika, gestais, paprastas buities instrukcijas supranta ir vykdo, domisi supančia aplinka, jai patinka knygelės, įvairios dėlionės. Mergaitė nekalba žodžiais, tačiau supranta jų reikšmes. Tai patvirtina tas faktas, kad mergaitė supranta ir atlieka vienos dalies ir dviejų dalių nurodymus, gali parodyti kūno dalis. Savo norus dažnai išreiškia mimika, gestais, paprastas buities instrukcijas supranta ir vykdo, domisi supančia aplinka, jai patinka knygelės, įvairios dėlionės. Mergaitei nustatyta specifinė kalbos raida dėl intelekto sutrikimo

Ketvirtajai tiriamajai yra 8 metai. Ji mokosi X gimnazijos specialiojo ugdymo skyriaus 3-oje specialiojo ugdymo klasėje. Mergaitė 8 mėnesių pradėjo sėdėti, 1 metų – šliaužioti, vaikščioti pradėjo pusantrų metų. Pirmasis išstartas žodis buvo *ma-ma*. Giminėje nėra asmenų, turinčių kalbos sutrikimų.

Norint apibūdinti bendrąsias kalbos ypatybes, pokalbio metu tiriamajai užduoti 4 klausimai. Pirmasis klausimas yra „Kuo tu vardu?“, atsakymas – atsako. Antrasis klausimas „Kiek tau metų?“, atsakymas – „*Devyni*“. Trečiasis klausimas „Ar turi brolių ar seserų?“, atsakymas – „*6 brolius ir seseris*“. Ketvirtasis klausimas „Kur tu gyveni?“, atsakymas – „*Globnamy*“. Mergaitės kalbėjimo tempas normalus. Fizinė branda normali, bendroji ir smulkioji motorika neišlavėjusi, girdi gerai, balsas yra normalus, kvėpavimas nosinis.

Kalbos padarų (liežuvio, liežuvio pasaitėlio, dantų ir jų sakandžio, liežuvėlio, gomurio) būklė yra normali. Buvo tikrinta vaiko tartis – kuriuos garsus, skiemenis ir žodžius taria savarankiškai ir kartoja paskui logopedą. Garsus ir skiemenis tiriamoji taria kartodamas, žodžius taria savarankiškai.

Mergaitė nustato garso sklidimo kryptį, diferencijuoja garsus pagal tembrą, skiria garsinius signalus, pakartoja 2–3 garsų ar skiemenų eiles.

Tiriamoji teisingai sudeda daiktus pagal dydį, 2, 3 ar 4 ar daugiau dalių paveikslėlius sudeda teisingai, atrenka vienodos spalvos ar formos daiktus.

Mergaitė supranta ir atlieka 1 dalies (*Pakelk ranka; Užmerk akis*) ir dviejų dalių (*Paimk lėlę ir pasupk ją; Paimk meškiuką ir nunešk į spintą*) nurodymus. Supranta veiksmo kryptį ir sugebą ją nurodyti. Supranta objekto vietą ir sugeba ją parodyti. Mergaitė parodo ir pavadina kai kuriuos žaislus, pvz.: *lėlę, mašinėlę, meškutį, barškutį, buteliuką*, daiktus, pvz.: *gėlę, stalą, lentą, suolą*. Žino veiksmy pavadinimus ir daiktų požymius, pvz. *didelis – mažas*, skiria spalvas. Mergaitė gali parodyti ir pavadinti savo ir lėlės kūno dalis, vartoja apibendrinamuosius žodžius ir geba pasakyti sakinių, pvz.: *Aš rašau. Aš sėdžiu. Berniukas bėga*. Nesupranta gramatinių formų, pvz., neskiria vienaskaitos ir daugiskaitos, supranta prielinksnius *ant, po, prie, už į ir už* reikšmes ir geba parodyti, pvz., kuris žaislas yra po stalu arba ant stalo. Neparodo mažybinių žodžių pavadintų daiktų. Mergaitė bendrauja pačios sudarytais žodžiais, pokalbio metu pastebėta, kad mergaitė geba konstruoti sakinius, jos kalbėjimo tempas normalus, tačiau nesupranta gramatinių kategorijų reikšmių. Mergaitė noriai bendrauja, tačiau jos kalbą dar reikia ugdyti. Atlikus atvejo analizę, parodyta išvada – specifinė kalbos raida dėl intelekto sutrikimo.

Penktajai tiriamajai yra 8 metai. Ji mokosi X gimnazijos specialiojo ugdymo skyriaus 2-oje lavinamojoje klasėje. Mergaitė 8 mėnesių pradėjo sėdėti. Pirmasis ištartas žodis buvo *ka-ka*. Giminėje yra asmenų, turinčių kalbos sutrikimų. Mergaitė moka tik vieną žodį – *ne*.

Pokalbio metu tiriamajai užduoti 4 klausimai. Į klausimus yra „Kuo tu vardu?“, „Kiek tau metų?“, „Ar turi brolių ar seserų?“, „Kur tu gyveni?“ mergaitė atsakė „*Ne*“, nes tai vienintelis žodis, kurį ji moka. Mergaitės kalbėjimo tempas greitas. Fizinė branda normali, bendroji ir smulkioji motorika neišlavėjusi, girdi gerai, kalba greitai rėkdama, kvėpavimas normalus.

Kalbos padargų (liežuvio pasaitėlio, dantų ir jų sakandžio, gomurio) būklė yra normali, lūpos asimetriškos ir storos, liežuvis platus ir didelis, liežuvėlis ilgas. Garsų, skiemenų ir žodžių tiriamoji netaria.

Mergaitė reaguoja į garso sklidimo kryptį, tačiau nediferencijuoja garsų pagal tembrą, neskiria garsinių signalų, pakartoja 2–3 garsų ar skiemenų eilių.

Tiriamoji netvarkingai sudeda daiktus pagal dydį, 2, 3 ar 4 ar daugiau dalių paveikslėlių nesudeda, painioja vienodos spalvos ar formos daiktus.

Mergaitė supranta ir atlieka vienos dalies (*Pakelk ranka; Užmerk akis*) nurodymus. Dviejų dalių (*Paimk lėlę ir pasupk ją; Paimk meškiuką ir nunešk į spintą*) nurodymus atlieka pagal

nuotrauką. Parodo veiksmo kryptį, tačiau neskiria pusių. Nesupranta objekto vietos ir nesugeba jos parodyti.

Mergaitė žino ir parodo, tačiau nepavadina kai kurių žaislų, pvz.: *lėlę, buteliuką, knygą, stalą, kėdę*, daiktus, pvz.: *stalą, lentą, kėdę*. Nežino veiksmy pavadinimų ir daiktų požymių. Mergaitė negali parodyti ir pavadinti savo ir lėlės kūno dalis, apibendrina tik žaislų pavadinimus. Negeba pasakyti sakinių. Nesupranta gramatinių formų, pvz., neskiria vienaskaitos ir daugiskaitos, nežino prielinksnių *ant, po, prie, už j* ir *už* reikšmių ir negeba parodyti, pvz., kuris žaislas yra po stalu arba ant stalo. Bando parodyti mažiųjų žodžių įvardintus daiktus, tačiau painiojasi. Tiriamoji nekalba žodžiais, vartoja tik vieną žodį *ne*, kalba garsiai rėkdama, vokalizuoja, garsų, skiemenų ir žodžių mergaitė netaria, tačiau supranta kai kurių žodžių reikšmes. Mergaitė dažnai blaškosi, tačiau supranta ir atlieka vienos dalies nurodymus, gali parodyti veiksmo kryptį. Nors tiriamoji beveik nekalba, tačiau elementarias instrukcijas geba suprasti ir įvykdyti. Atlikus atvejo analizę, parodyta išvada – specifinė kalbos raida dėl intelekto sutrikimo.

Šeštajai tiriamajai – 8 metai. Ji mokosi X gimnazijos specialiojo ugdymo skyriaus 2-oje lavinamojoje klasėje. Mergaitė 9 mėnesių pradėjo sėdėti. Pirmasis išstartas žodis buvo *ta, ma-ma*. Tiriamoji bendrauja pačios sudarytais žodžiais ir kalba pati su savimi.

Norint apibūdinti bendrąsias kalbos ypatybes, pokalbio metu tiriamajai užduoti 4 klausimai. Pirmasis klausimas yra „Kuo tu vardu?“, atsakymas – atsako. Antrasis klausimas „Kiek tau metų?“, atsakymas – „*Nezinau*“. Trečiasis klausimas „Ar turi brolių ar seserų?“, atsakymas – „*Sesę Klaudiją*“. Ketvirtasis klausimas „Kur tu gyveni?“, atsakymas – „*Namose*“. Mergaitės kalbėjimo tempas normalus. Fizinė branda normali, bendroji ir smulkioji motorika neišlavėjusi. Mergaitė girdi gerai, balsas normalus, kvėpavimas ramus.

Kalbos padarų (liežuvio pasaitėlio, dantų ir jų sakandžio, gomurio, lūpų, liežuvio, liežuvėlio) būklė normali. Buvo tikrinta vaiko tartis – kuriuos garsus, skiemenis ir žodžius taria savarankiškai ir kartoja paskui logopedą. Mergaitė taria visus garsų, skiemenis ir žodžius.

Mergaitė diferencijuoja garsus pagal tembrą, skiria garsinius signalus, tačiau nepakartoja 2–3 garsų ar skiemenų eilių.

Tiriamoji nesudeda daiktų pagal dydį, 2 ir 3 dalių paveikslėlius sudeda teisingai, 4 ar daugiau dalių paveikslėlių nesudeda. Atrenka vienodos spalvos ar formos daiktus, supranta ir atlieka vienos dalies (*Pakelk ranka; Užmerk akis*) ir dviejų dalių (*Paimk lėlę ir pasupk ją; Paimk meškiuką ir nunešk j spintą*) nurodymus. Parodo veiksmo kryptį ir objekto vietą, sugeba jas parodyti.

Tiriamoji nepavadina, tačiau žino ir parodo kai kuriuos žaislus, pvz.: *lėlę, kačiuką, šuniuką*, daiktus, pvz.: *stalą, langą, kėdę, suolą*. Žino kai kurių veiksmų pavadinimus, pvz.: *sėdi, stovi, guli, eina* ir kai kuriuos daiktų požymius (pažįsta spalvas). Mergaitė gali parodyti ir pavadinti savo ir lėlės kūno dalis, nebendrina, tačiau geba pasakyti sakinių, pvz.: *Žiūriu pro langą. Žaidžiu su lėlyte*. Supranta gramatinių formų reikšmes, pvz., skiria vienaskaitą ir daugiskaitą, žino prielinksnių *ant, po, prie, už* ir *į* ir *už* reikšmes ir negeba parodyti, pvz., kuris žaislas yra po stalu arba ant stalo. Supranta mažybinius žodžius ir pasako jais įvardintus daiktus. Tiriamoji bendrauja pačios sudarytais žodžiais ir turi tam tikrų psichologinių ir bendravimo sutrikimų: kalba pati su savimi, nesupranta kai kurių jai užduotų klausimų prasmės. Nors mergaitė noriai bendrauja ir geba pasakyti sakinių, tačiau jos kalbą dar reikia ugdyti. Atlikus atvejo analizę, parodyta išvada – specifinė kalbos raida dėl intelekto sutrikimo.

Ištyrus ir įvertinus 6 didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalbą, galima teigti, kad visi ištirtieji turi kalbos sutrikimų. 4 vaikai turi vidutinį kalbos neišsivystymą, 2 vaikai – žymų kalbos neišsivystymą, savo norus dažnai išreiškia mimika, gestais, paprastas buities instrukcijas supranta ir jas vykdo, domisi supančia aplinka, patinka knygelės, įvairios dėlionės. Vaikai geba atsakyti į jiems užduotus klausimus, o du vaikai – ne, nes nekalba arba kalba tik savais žodžiais. 4 vaikai garsus ir skiemenis taria kartodami paskui logopedą, 3 vaikai žodžius taria savarankiškai, 1 – kartodamas pakui logopedą, 2 vaikai netaria garsų, skiemenų ar žodžių. Tik vienas vaikas negeba diferencijuoti garsų pagal tembrą, tačiau 4 vaikai neskiria garsinių signalų, skambančių vienu metu ir tik vienas vaikas pakartoja 2–3 garsų ar skiemenų eiles. Visi tirti vaikai geba atlikti vienos dalies, o vienas atlieka tik dviejų dalių nurodymų. Nemaža dalis vaikų supranta veiksmo kryptį ir gebą ją nurodyti, taip supranta objekto vietą ir geba ją parodyti, tačiau du tiriamieji to negeba padaryti. Dauguma vaikų žino ir geba įvardyti kai kurių žaislų, daiktų, veiksmų pavadinimus, tačiau 2 vaikai neparodo daiktų požymių ir negali parodyti ir pavadinti savo ir lėlės kūno dalių. 3 vaikai vartoja apibendrinamuosius žodžius, tačiau vienas iš jų geba apibendrinti tik žaislų pavadinimus, 4 tiriamieji geba pasakyti sakinių. 4 vaikai nesupranta gramatinių formų, dauguma vartoja prielinksnius *ant, po, prie, į, iš, už*, tačiau ne visi žino jų reikšmes, 2 vaikai nežino mažybinių žodžių reikšmių ir negeba parodyti jais įvardytų daiktų.

IŠVADOS

1. Atlikus mokslinės literatūros analizę, išsiaiškinta, kad dauguma didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų bendravimas ir kalba turi žymių trūkumų. Ugdydami didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius vaikus, siekdami pasiekti kuo geresnių rezultatų, pedagogai taiko įvairius metodus ir priemones.
2. Empirinio tyrimo metu nustatyta, kad pedagogai, ugdydami didelių ir labai didelių ugdymosi poreikių turinčių vaikų bendravimą ir kalbą, taiko įvairius ugdymo metodus ir priemones.
3. Pedagogų nuomone didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai sunkiai geba išsakyti savo nuomonę ir mintis. Sutrikusio intelekto vaikų ir suaugusiųjų santykiams mokykloje labiausiai trukdo vaikų uždarumas ir nepasitikėjimas savimi.
4. Pedagogai bendravimo ir kalbos mokymo procese dažniausiai naudoja nuotraukas, piešinius ir natūralius daiktus.
5. Dažniausia pedagogų naudojama papildomo bendravimo priemonė, dirbant su vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikais, yra akių kontaktas, veido išraiška, piešiniai ir paveikslai.
6. Didelį dėmesį pedagogai skiria vaiko verbalinio ir neverbalinio bendravimo gebėjimams ugdyti.
7. Tėvų nuomone dauguma didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų geba bendrauti ir pradėti pokalbį, tačiau ne visada tai daro noriai.
8. Vaikai kalba trumpomis frazėmis ar pavieniais sakiniais, yra ir tokių, kurie vokalizuoja. Nemaža dalis didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų geba suprasti ir įvardyti pagrindinius namuose esančius buitines daiktus ar atliekamas veiklas.
9. Atvejų analizės rodo, kad didelių ir labai didelių specialiųjų poreikių vaikai geba atsakyti į jiems užduotus klausimus, garsus ir skiemenis įprastai taria kartodami paskui logopedą, žodžius taria savarankiškai, geba pasakyti vieną kitą sakinį, savo norus dažniausiai išreiškia mimika, gestais, supranta ir vykdo tik paprastas buitines instrukcijas, domisi juos supančia aplinka.

10. Dauguma vaikų žino ir geba įvardyti žaislų, daiktų ar veiksmų pavadinimus, tačiau ne kiekvienas gali parodyti daiktų požymius. Kartais vaikai vartoja kelis apibendrinamuosius žodžius. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai dažniausiai nesupranta gramatinių formų.

LITERATŪRA

1. Acredolo, L., Goodwyn, S. (1988). Symbolic gesturing in normal infants. *Child Development*, 59, p. 450–466. [Interaktyvus].
Prieiga per internetą:
http://www.cogsci.ucsd.edu/~nunez/COGS160/Acredolo_Goodwyn_PS.pdf (žiūrėta: 2014 03 18).
2. Aleksienė V. (2005). *Specialių poreikių vaikų ugdymas*. Seminaro medžiaga. [Interaktyvus]
Prieiga per internetą: http://www3.webng.com/socmo/documents/kursu_dalomoji_medziaga/11-12/Specialiu_poreikiu_vaiku_ugdymas/SIV.doc (žiūrėta: 2013 11 18).
3. Ališauskas, A. (2002). *Vaiko raidos ypatingumo ir specialiojo ugdymo(si) poreikio įvertinimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
4. Ališauskas, A., Gerulaitis, D. (2003). *Bendrojo ugdymo klasėje besimokančio specialiųjų ugdymo(si) poreikių vaiko socialinės – psichologinės charakteristikos atskleidimas*. Tyrimo ataskaita. Šiauliai: ŠU.
5. Almonaitienė, J. (2003). *Bendravimo psichologija*. Kaunas: Technologija.
6. Ambrukaitis, J. (1991). *Lietuvių kalbos mokymas pagalbinės mokyklos II-IV klasėje*. Kaunas.
7. Ambrulaitis, J. (1998). *Specialiųjų poreikių vaikai*. Šiauliai, 1998.
8. Ambrukaitis, J., Giedrienė, R., Gudžienė, T., Kalesnikienė, D. ir kiti. (2009). *Pradinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiųjų poreikių mokinių kalbiniam, matematiniam ir socialiniam bei gamtamoksliniam ugdymui*. Vilnius: Švietimo plėtotos centras.
9. Augis, R., Kočiūnas, R. ir kt. (Red.). (1993). *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
10. Bagdonas, A. (1995). *Sutrikimų klasifikacija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
11. Bagdonas, A., Brazauskaitė, A., Gevorgianienė, V., Girdzijauskienė, S., Kašalynienė, J. (2003). *Specialiųjų poreikių vaikų integravimo problemos*. Vilnius. [Interaktyvus]
Prieiga per internetą: http://www.elibrary.lt/resursai/LR_ministerijos/Ataskaitos/smm/38.pdf (žiūrėta: 2013 10 28).
12. Barkauskaitė, M. (2001). *Paaugliai: sociopedagoginė dinamika*. Vilnius: VPU.

13. Barkauskaitė, M., Grinevičienė, V., Indrašienė, V., Pukinskaitė, R. (2001). *Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
14. Baršauskienė, V., Janulevičiūtė, B. (1999). *Žmoniškieji santykiai*. Kaunas: Technologija.
15. Baršauskienė, V., Janulevičiūtė-Ivaškevičienė B. (2005). *Komunikacija: teorija ir praktika: vadovėlis*. Kaunas: Technologija.
16. Bartkutė, J. (2012). Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupės. [Interaktyvus] (žiūrėta: 2014 01 28).
Prieiga per internetą: <http://www.nim.kaunas.lm.lt/index.php/tvams/300-sup-mokini-grupes>
17. Bitinas, B. (1995). *Auklėjimo procesas: leidinys skiriamas aukštųjų pedagoginių mokyklų studentams, siekiantiems bakalauro ir magistro laipsnio*. Šiauliai: [ŠPI].
18. Brodin, J. (2009). *Intervention of communication in children with intellectual disabilities*. [Interaktyvus]
Prieiga per internetą: www.irisproject.eu/dokumente/2009817101436.doc (žiūrėta: 2014 01 28).
19. Bruzga, R., Čiuprinokovienė, L., Gevorgianienė, V., Liaudanskienė, V. ir kt. (2009). *Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiųjų poreikių mokinių, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui*. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichikos centras.
20. Carlesimo, G. A., Marotta, L., Vicari, S. (1997). Long-term memory in mental retardation: evidence for a specific impairment in subjects with Down's syndrome. *Neuropsychologia*, 35, p. 71–79.
21. Cascella, P. W. (2004). Receptive communication abilities among adults with significant intellectual disability. Taylor & Francis Ltd., p. 70–78.
Prieiga per internetą:
<http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.vdu.lt/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=1534e3ba-e076-4326-a46e-6c5e6c3ca162%40sessionmgr4005&hid=4104> (žiūrėta: 2014 02 28).
22. Cascella, P. W., McNamara, K. M. (2005). „Empowering Students With Several Disabilities to Actualize Communication Skills“. *Teaching Exceptional Children*, 37(3), p. 38–43. [Interaktyvus]
Prieiga per internetą: <http://pacetara3.pbworks.com/f/empowering.pdf> (žiūrėta: 2014 02 28).
23. Crais, E., Douglas, D., Campbell, C. (2004). The intersection of gestures and intentionality. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 47, p. 678–694. [Interaktyvus]

Prieiga per internetą:

<http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.vdu.lt/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=b30e1aae-719c-48ae-a7f2-2ed78ed6d055%40sessionmgr198&hid=119> (žiūrėta: 2014 03 28).

24. Čepaitienė, G. (2007). *Lietuvių kalbos etiketas: semantika ir pragmatika*. Šiauliai.
25. Černiauskaitė, E. (2010). *Sutrikusio intelekto vaikų pažintinės veiklos ir ugdymo ypatumai*. [Interaktyvus] (žiūrėta: 2013 10 28).
Prieiga per internetą: www.prienuppt.lt/?download=Intelektas%20sutrikimas.pdf (žiūrėta 2013-11-05).
26. Daugirdienė, I. (2003). Kalbos ir komunikacijos korekcija. A. Prasauskienė (Sud.). *Vaikų raidos sutrikimai*. Kaunas. P. 294–314.
27. Elijošienė, I. (1998). Vaikai, turintys intelekto sutrikimų // Ambrulaitis J. *Specialiųjų poreikių vaikai*. Šiauliai: Šiaulių universitetas. P. 5–16.
28. Elijošienė, I. (2003). Vaikai, turintys intelekto sutrikimų // *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universitetas. P. 260–273.
29. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*. Mokomoji priemonė. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
30. Garšvienė, A., Bukantienė, R. (1999). „Sutrikusios raidos ikimokyklinukų bendravimas“. *Šiuolaikinės specialiosios ir socialinės pedagogikos problemos: mokslinės konferencijos medžiaga* (p.77–78). Šiauliai.
31. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (1993). *Logopedija*. Kaunas: Šviesa.
32. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (2003). „Vaikai, turintys kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų“ // *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. P. 295–310.
33. Garšvienė, A. (1996). *Žymiai bei vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų bendravimo ir kalbos ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
34. Garšvienė, A. (2007). *Augmentinė ir alternatyvioji komunikacija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
35. Garšvienė, A., Neverdauskaitė, V. (2008). „Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų bendravimo gebėjimų ugdymas alternatyviąją komunikacija“. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2 (18), 85 – 90.
36. Gevorgianienė, V. (1999). *Vidutiniškai sutrikusio intelekto ugdytinių bendravimo gebėjimų ugdymas* (Daktaro disertacija, Šiaulių universitetas, 1999).

37. Giedrienė, R. (2011). *Sutrikusio intelekto vaikas ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupėje*. [Interaktyvus]
Prieiga per internetą:
<http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/specialistams/sutrikusio-intelekto-vaikas-ikimokyklinio-ir-priesmokyklinio-ugdymo-grupeje/3664>. (žiūrėta: 2013 11 15).
38. Grunewald, K. (Red.). (1999). *Mokymo kursas personalui dirbančiam su sutrikusio intelekto vaikais ir jaunuoliais*. Vilnius: Avicena.
39. Hallahan, D. P., Kauffman, J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai*. Vilnius: Alma littera.
40. *Istatymų, skirtų žmonėms su negalia, vadovas* (1998). Vilnius. Negalės informacijos ir konsultavimo biuras. [Interaktyvus]
Prieiga per internetą:
http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/68_neigaliuju_soc_integracija_2008.doc (žiūrėta: 2013 11 26).
41. Ivoškuvienė, R., Kaffemanienė, I., Baranauskienė, V., Burneckienė, I., Makarovienė, M., Varkalevičienė, A. (2003). *Sutrikusios raidos vaikų ikimokyklinio ugdymo gairės*. 1 dalis. Šauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
42. Ivoškuvienė, R., Makauskienė, V. (2009). Multidimensinis požiūris į mikčiojimą. Teoriniai ir praktiniai aspektai. *Lietuvos bendrosios praktikos gydytojas*, tomas XIII, Nr. 2.
43. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O., Stošiuvienė K. (1996). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų neišsivysčiusios kalbos ugdymas: metodinė priemonė ikimokyklinių įstaigų logopedams ir auklėtojams, dirbantiems su nežymaus kalbos neišvystymo vaikais* Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 1996.
44. Yin, R. K. (2009). *Case study research Design and Methods 4th edition*. SAGE Publications.
45. Juškuvienė, R., Luneckienė, A., Plačionienė, L., Petrilionienė, B. (2008). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos ir elgesio sutrikimų, ugdymas*. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
46. Kaffemanienė, I., Čegytė, D. (2006). Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų bendravimo gebėjimų ugdymas. *Specialusis ugdymas* 2 (15), p. 109–121.
47. Karvelis, V. (1979). *Anomalus vaikas – šeima – mokykla*. Kaunas: Šviesa.
48. Liaudanskienė, V., Vilūnienė, A. (2006). *Bendravimo su vaikais, turinčiais įvairaus lygio negalią, būdai ir technologijos*. Vilnius: Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“.

49. *Lietuviškų gestų žodynėlis*. (1995). Vilnius: Lietuvos kurčiųjų draugijos respublikinė valdyba.
http://www.mprc.lt/file/svietimo%20istatymas/Svietimo%20istatymas_2011.pdf. (žiūrėta: 2013 10 18).
50. Lukošūnienė, L. (2000). *Mokomės bendrauti: pradinųjų klasių mokinių saviraiškos ir kalbinio bendravimo gebėjimų plėtotės projektai*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įm.
51. Mažylienė, A., Gutauskienė, R., Tumelienė, R., Špokienė, R. (2011) *Inkliuzinis ugdymas ir komandinė pagalba mokiniui*. [Interaktyvus]
Prieiga per internetą:
http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2011_metodines_rekomendacijos_Inkliuzinis_ugdymas.pdf (žiūrėta: 2014 02 28).
52. Monkevičienė, O. (2003). Specifinės mokymo negalės: atpažinimas ir ugdymo kryptys // *Specialiojo mokymo pagrindai*. Red. kolegija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
53. Radzevičienė L. (2003). *Vaikų, turinčių specialiųjų poreikių psichosocialinė raida*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
54. Rožėnienė, E. (2012). Intelektu sutrikimą turintys vaikai: ugdymo ypatumai ir profesijos pasirinkimo galimybės. [Interaktyvus]
Prieiga per internetą: http://www.ppt.moletai.lm.lt/SKAITINIAI/Intelektu_sutrikima_turintys_vaikai.pdf. (žiūrėta: 2013 10 28).
55. Schalick, W. O., Westbrook, C., Young, B. (2012). *Communication with Individuals with Intellectual Disabilities and Psychiatric Disabilities: A Summary of the Literature*. [Interaktyvus]
Prieiga per internetą: <http://www.mrrc.isr.umich.edu/publications/papers/pdf/wp264.pdf> (žiūrėta: 2014 03 27).
56. Skjorten, M. (1997). Integruoto švietimo koncepcija psichologiniame kontekste. *Integracija: ar tai išeitis vaikams su negalia?* Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras. P.23–30.
57. Specialiųjų ugdymo poreikių samprata, *Kalba ir literatūra*, 2010. [Interaktyvus]
Prieiga per internetą: <http://lietuviukalbairliteratura.lt/page/56/> (žiūrėta: 2013 11 21).
58. Spudienė, M. (2009). Vidutiniškai sutrikusio intelekto ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos ugdymas. *Vilties žibūrėlis*. [Interaktyvus]
Prieiga per internetą: http://www.vsncentras.lt/docs/ziburelis/laikrastis_4.pdf (žiūrėta: 2013 11 21).

59. Stankutė, A. (2011). Nežymiai sutrikusio intelekto vaikų ugdymosi ypatumai. [Interaktyvus]
Prieiga per internetą: http://kristianawebly.weebly.com/uploads/1/8/5/2/18524958/nezymiai_sutrikusio_intelektu_mokiniai.pdf. (žiūrėta: 2013 10 28).
60. Šedienė, P. (2003). Žmogui reikia žmogaus. Tarpasmeninių santykių svarba žmogaus gyvenime. *Socialiniai neįgalumo aspektai: žmogui reikia žmogaus*. Kaunas: VDU. P.10–18.
61. Valainienė, L. (1996). Nekalbancio žymiai sutrikusio intelekto vaiko ikikalbinis bendravimas. *Vaikų, turinčių specialiųjų mokymosi poreikių ir suaugusių neįgalių asmenų socializacija: mokslinės praktinės konferencijos medžiaga* (p. 93–95). Šiauliai.
62. Vaicekauskienė, V. (2010). *Specialiųjų poreikių vaikų institucinė socializacija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universito leidykla.
63. Želvys, R. (1995). *Bendravimo psichologija*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
64. Žukauskienė, R. (2008). *Kokybiniai ir kiekybiniai metodai*. [Interaktyvus]
Prieiga per internetą: rzukausk.home.mruni.eu/wp.../kokybiniai-ir-kiekybiniai-tyrimai1.ppt
(žiūrėta: 2014 03 28)
65. Реан, А. А., Коломинский, Я. Л. (1999). *Социальная педагогическая психология*. Санкт Петербург: Питер Кром.

SUMMARY

In this thesis average and high disabled children's communication and speech/language specialities, their training, pedagogical experience when developing such children's communication and their speech/language has been analysed. The survey has been carried out among the parents and it has been found how mentally disabled children communicate with their parents. Hypothesis has been formulated that average and high level mentally disabled children are able to communicate and have the language basis. The hypothesis has been approved. Six of average and high level mental disablement children (for evaluation of their language/speech), 73 teachers who train them and 80 parents whose children have mental disability participated in the study. Using the questionnaire the survey has been made which purpose was to study the children's average and low mental disability in communication and their language/speech peculiarities. Using the case analysis method the average and high level mental disability having children's language/speech has been assessed. The analysis has been done using Microsoft Office Excel computer programme. After having carried out the study it turned out that a majority of average and high disability students' are able to communicate and can start the conversation but they are not always willing to do that. More frequently such children communicate with their parents, friends and teachers. Their language/speech abilities are not high – they use short phrases, not connected sentences, some of them only do it in sounds. However, not few children can understand and manage to name the things which can be found at home and are used for doing everyday activities, various requests which are more often expressed by verbal means of communication and rarely by nonverbal ones. It has been confirmed that the children having average or high level of mental disability like meeting friends at school and participate at school activities but they dislike learning. A majority of their parents do not punish them. They encourage them praising. When developing the children's having low or high level of mental disability communication and language/speech skills, the teachers apply various teaching methods and measures. Such children usually have problems when expressing their opinion and ideas. Their reticence and lack of self-confidence cause difficulties to make a better relationship between such children and adults. Therefore, the teachers at the communication lessons use photos, drawings and realia. Also, the teachers use the eye contact, facial expressions, drawings and pictures when teaching such children. A great attention is paid for

developing the children's verbal and nonverbal communication skills, as well. The main concepts: average and high mental disability, communication, speech/language, verbal and nonverbal communication.

PRIEDAI

ANKETA PEDAGOGAMS

Šiuo tyrimu siekiama atskleisti didelių ir labai didelių SUP turinčių vaikų bendravimo ir kalbos ugdymo patirtį. Tyrimo duomenys bus apibendrinti ir panaudoti Šiaulių universiteto Specialiosios pedagogikos (specializacija – logopedija) programos magistrantės Ingridos Šukytės darbe.

Anketa anoniminė (pavardės, vardo rašyti nereikia). Kilus klausimams, galite skambinti tel: 860761213 arba rašyti el. paštu suingrida@gmail.com.

Nuoširdžiai dėkoju už nuoširdžius atsakymus.

Prašome pateikti šiek tiek informacijos apie save. Jums tinkantį atsakymą pažymėkite X.

I. DEMOGRAFINIAI DUOMENYS

1. Jūsų lytis <ul style="list-style-type: none"> ☐ Vyras ☐ Moteris 	2. Jūsų amžius <ul style="list-style-type: none"> ☐ 20–30 m. ☐ 31–40 m. ☐ 41–50 m. ☐ 51–60 m. ☐ 61 ir daugiau 	3. Jūsų pedagoginio darbo stažas <ul style="list-style-type: none"> ☐ 5–10 m. ☐ 11–20 m. ☐ 21–30 m. ☐ 31–40 m. ☐ Daugiau
4. Jūsų išsilavinimas <ul style="list-style-type: none"> ☐ Aukštasis neuniversitetinis ☐ Aukštasis universitetinis (bakalauro laipsnis) ☐ Aukštasis universitetinis (magistro laipsnis) 	5. Jūsų kvalifikacinė kategorija <ul style="list-style-type: none"> ☐ Mokytoja (-as) ☐ Vyr. mokytoja (-as) ☐ Metodininkė (-as) ☐ Ekspertė (-as) 	6. Jūsų darbo vieta <ul style="list-style-type: none"> ☐ pradinė mokykla ☐ pagrindinė mokykla ☐ vidurinė mokykla ☐ specialioji mokykla ☐ gimnazija

7. Ar Jūsų auklėtiniai lengvai išsako savo nuomonę, mintis?

- Taip
- Ne
- Kyla sunkumų

8. Kas labiausiai mokykloje trukdo geresniems vaikų ir suaugusiųjų santykiams?

- Nuolatinė mokinių kaita
- Vaikų uždarumas ir nepasitikėjimas savimi
- Pedagogų kompetencijos pažinti mokinius stoka
- Vaikų nedrausmingumas

9. Kaip mokiniai skatinami už gerą elgesį, darbą, mokymąsi ?

- Pagiriami žodžiu
- Išpildomas jų noras
- Paskatinami dovanomis
- Kita (įrašyti).....

10. Kokių sutikimų turinčių vaikų daugiausiai pasitaikė Jūsų darbo praktikoje?	Bendravimo sutrikimai	
	Kalbos sutrikimai	
	Skaitymo sutrikimai	
	Rašymo sutrikimai	
	Įvairių sutrikimų	

11. Kokias papildomas bendravimo priemones naudojate dirbdami su ugdytiniais?			
	Dažnai	Kartais	Nenaudoju
Veido išraiška			
Akių kontaktas			
Gestai			
Rodymas ranka			
IKT			
Piešiniai, paveikslėliai			
Nuotraukos			
Simboliai			
Daiktai			
Piktogramos			
Kita.....			

12. Kokias priemones naudojate mokymo procese?	Gestų ir simbolių paveikslėlius	
	Piktogramas, ideogramas	
	Nuotraukas	
	Piešinius	
	Natūralius daiktus	
	Mažus daiktus	
	Kita.....	

13. Vaiko verbalinio (žodinio) bendravimo gebėjimai

Gebėjimų turinys	Ugdyti gebėjimą		
	Labai svarbu	Svarbu	Nesvarbu
Jausti adresato nuotaiką ir į ją reaguoti			
Užmegzti pokalbį ir perduoti informaciją			
Įvardinti tai, kas neaišku			
Kreiptis pagalbos			
Susipažinti ir prisistatyti			
Laikytis mandagumo ir etiketo taisyklių			
Išgirsti ir suprasti kito nuomonę			
Dalyvauti dialoge			
Išsakyti teigiamus arba neigiamus jausmus			
Kalbėti ryžtingai, ramiai			

14. Vaiko neverbalinio bendravimo gebėjimai

Gebėjimų turinys	Ugdyti gebėjimą		
	Labai svarbu	Svarbu	Nesvarbu
Kalbėti normaliu balso tonu			
Bendraudant palaikyti akių kontaktą			
Kūno judesiais, gestais ir mimika perteikti savo emocijas			
Sukoncentruoti dėmesį į pašnekovą			
Suprasti kito žmogaus emocijas			
Tinkamu mometu naudoti draugiškus prisilietimus			
Pastebėti kito žmogaus emocijas			
Parodyti teigiamas emocijas savo šypsena, balsu			
Išlaikyti tinkamą atstumą iki pašnekovo			
Gestais paraginti kito žmogaus kalbėjimą			

15. Kokius būdus ir metodus naudojate vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų bendravimo ugdymui?

	Dažnai	Kartais	Nenaudoju
Bendri pedagogo ir vaiko veiksmai			
Mokymas mėgdžioti gestus ir veiksmus			
Žaidimas			
Muzikinis žaidimas			
Didaktinis žaidimas			
Judrus žaidimas			
Pirštų žaidimai			
Elementari žodinė instrukcija, lydima gesto			
Elementari žodinė instrukcija be gesto			
Dviejų dalių žodinė instrukcija			
Pokalbis			

Kita.....			
.....			

16. Kokias priemones ir būdus naudojate vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų kalbai ugdyti?			
	Dažnai	Kartais	Nenaudoju
Vaizdines			
Kompiuterines			
Smulkiąją tautosaką			
Imitaciją			
Pasikeitimą vaidmenimis			
Smulkiosios motorikos lavinimą			
Pasakojimą pagal paveikslėlius			
Artikuliacinę mankštą, balso lavinimo pratybas			
Muziką			
Poeziją			
Pasakų sekimą			
Inscenizavimą			
Žaidimus			
Gamtos garsų pamėgdžiojimus			
Kita.....			
.....			

17. Su kokiais sunkumais susiduriate ugdydami didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalbą?			
	Dažnai	Kartais	Niekada
Nežinau kalbos ugdymo metodų			
Mokiniai stokoja motyvacijos			
Man stinga motyvacijos ugdyti mokinių kalbą			
Ugdytiniai visai nekalba			
Ugdytiniai nenori kalbėti			
Susiduriu su mokinių pasyvumu			
Kita.....			
.....			

NUOŠIRDŽIAI DĖKOJU!

ANKETA TĖVELIAMS

Šiuo tyrimu siekiama atskleisti Jūsų vaikų bendravimo ir kalbos ugdymo patirtį. Anketa anoniminė (pavardės, vardo ir kitų duomenų rašyti nereikia). Duomenys bus apibendrinti statistiškai.

Nuoširdžiai dėkoju už nuoširdžius atsakymus. Galite pasirinkti kelis Jums tinkančius atsakymus. *Jums tinkantį atsakymą pažymėkite X.*

<p>1. Kaip Jūsų vaikas pradeda pokalbį?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Bendrauja laisvai ☐ Bendrauja, bet jaudinasi ☐ Negeba bendrauti ☐ Parodo, kad nenori bendrauti 	<p>2. Ar Jūsų vaikas noriai bendrauja su žmonėmis?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Taip ☐ Taip, bet ne su visais ☐ Tik su artimaisiais ☐ Ne, nenoriai 	<p>3. Kaip Jūsų vaikas dažniausiai bendrauja?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Leidžia garsus, sunkiai taria žodžius ☐ Kalba paskirais žodžiais ☐ Kalba trumpomis nerišliomis frazėmis ☐ Kalba rišliomis frazėmis ☐ Kalba pavieniais trumpais sakiniais ☐ Kalba rišliais sakiniais
<p>4. Su kuo Jūsų vaikas daugiausiai bendrauja ?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Su tėvais ☐ Su draugais ☐ Su kaimynais ☐ Su mokytoja (-ais) ☐ Kita (įrašyti)..... 	<p>5. Ar Jūsų vaikas geba suprasti ir įvardinti buitines daiktus ir su jais susijusias veiklas?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Geba suprasti ir įvardinti pagrindinius buitines daiktus ir veiklas ☐ Geba suprasti ir įvardinti tik daiktus ☐ Geba suprasti ir įvardinti tik veiklas ☐ Negeba suprasti ir įvardinti 	<p>6. Kokios Jūsų vaiko pareigos šeimoje?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Pasikloti lovą ☐ Tvarkyti kambarius ☐ Tvarkyti namų aplinką ☐ Padengti stalą ☐ Skalbti apatinius drabužėlius ☐ Tausoti namuose esantį turtą
<p>7. Kokie Jūsų vaiko kalbiniai gebėjimai?</p>	<p>8. Kokia veikla jūsų vaikui labiausiai patinka mokykloje?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Mokymasis 	

<ul style="list-style-type: none"> ○ Geba suprasti ir išklausti kitą žmogų ○ Geba prisistatyti ir pakalbinti kitą žmogų ○ Geba dalyvauti pokalbyje ○ Geba tiksliai reikšti mintis 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Susitikimas ir bendravimas su draugais ○ Popamokinė veikla
<p>9. Kaip Jūs skatinate savo vaiką už gerą elgesį ar gerai atliktus darbus?</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Pagiriate žodžiu ○ Skatinate dovanomis ○ Skatinate įvairia veikla ○ Kita (įrašyti)..... 	<p>10. Ar taikote savo vaikui bausmes? Jeigi taip, tai kokias?</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Bausmės netaikomos ○ Problemos išsprendžiamos pokalbio metu ○ Taikomos fizinės bausmės ○ Taikomos psichologinės bausmės ○ Skiriami įvairūs darbai ○ Apribojami vaiko veiksmai (pvz., namų areštas) ○ Kita.....

11. Kaip vaikas išreiškia įvairius prašymus.

	Žodžiais	Nekalbiniais garsiais	Savais žodžiais, žodžių dalimis	Gestais	Mimika
Daikto prašymas					
Veiksmo prašymas (pvz. paimti ant rankų)					
Pagalbos prašymas					
Informacijos prašymas					

12. Kaip vaikas išreiškia įvardytus veiksmus.

	Žodžiais	Nekalbiniais garsiais	Savais žodžiais, žodžių dalimis	Gestais	Mimika
Išreiškia savo norus					

Atkreipia dėmesį į save					
Kažko prašo (pvz. valgyti)					
Ko nors klausia					
Ko nors atsisako					
Rodo pritarimą arba nepritarimą					

NUOŠIRDŽIAI DĖKOJU!

(Mokykla)

KALBOS ĮVERTINIMO KORTELĖ (3)

_____ Nr. 0-00
(Data)

Vardas ir pavardė _____

Gimimo data _____ grupė/klasė _____
Adresas (telefonas) _____

Kalba, kuria bendraujama namuose _____
Kalba, kuria mokosi _____

1. Anamnezės duomenys:

nėštumo bei gimdymo eiga (patologinis nėštumas, priešlaikinis gimdymas, traumos ir kt.) _____

vaiko persirgtos ligos, traumos _____

kada pradėjo sėdėti _____, šliaužioti _____, stovėti _____, vaikščioti _____

ar turėjo čiulpimo, rijimo sunkumų _____

kada pradėjo čiauškėti _____

kada pradėjo reaguoti į kalbą _____

kada ir kokius ištarė pirmuosius garsažodžius, žodžius _____

ar giminėje yra asmenų, turinčių kalbos sutrikimų _____

ar šeimoje yra dvikalbystė _____

2. Bendravimas:

➤ mimika ir/ar judesiais _____

➤ kalba (garsažodžiais, paties sudarytais žodžiais) _____

➤ kitais būdais (aprašyti, kaip) _____

3. Bendrasis kalbos apibūdinimas:

3.1. pokalbis:

Kuo tu

vardu? _____

Kiek tau metų? _____

Ar turi broliuką, sesutę? _____

Kur tu

gyveni? _____

3.2. kalbėjimo tempas

4. Fizinė branda, bendroji ir smulkioji motorika _____

5. Klausia

6. Balsas

7. Kvėpavimas

8. Kalbos padargų būklė:

lūpos

liežuvis

liežuvio pasaitėlis

dantys,

jū

sąkandis

liežuvėlis

gomurys

9. Tartis (tikrinama, kuriuos garsus, skiemenis ir žodžius vaikas taria savarankiškai ir kartoja paskui logopedą):

9.1. garsų _____

9.2. skiemenų

9.3. žodžių _____

10. Suvokimas:

klausa:

10.1.1. garso sklidimo krypties nustatymas

10.1.2. garsų diferencijavimas pagal tembrą (ar nurodo, kuris iš 2 ar 3 daiktų, instrumentų skambėjo)

10.1.3. skirtingų garsinių signalų, skambančių vienu metu, skyrimas _____

10.1.4. 2–3 garsų, skiemenų eilių pakartojimas (tų, kuriuos taria) _____

10.2. regėjimu:

10.2.1. daiktų sudėjimas pagal dydį (pvz., ar teisingai surenka piramidę) _____

10.2.2. paveikslėlių sudėjimas iš dalių:

iš 2 dalių

iš 3 dalių

iš 4 ir daugiau dalių

10.2.3. vienodos spalvos ar formos daiktų atrinkimas _____

11. Kalbos supratimas, pasyvusis ir aktyvusis žodynas:

11.1. nurodymų supratimas ir atlikimas:

1 dalies (Pakelk ranką. Užmerk akis.)

2 dalių (Paimk lėlę ir pasupk ją. Paimk meškiuką ir nunešk į spintą.) _____

11.2 veiksmo krypties supratimas: pvz.: parodyk, į kurią pusę bėga mergaitė, berniukas, kur skrenda lėktuvas?

11.2. objekto vietos supratimas: pvz.: parodyk, kuris gaidelis yra viduryje, apačioje, viršuje (rodant paveikslėlį ar žaislus) _____

11.2. kurių žaislų pavadinimus žino (parodo/pavadina) _____

11.5. kurių aplinkos daiktų pavadinimus žino (parodo/pavadina) _____

11.6. kurių veikslių pavadinimus žino (parodo/pavadina) _____

11.7. kuriuos daiktų požymių pavadinimus žino (parodo/pavadina) _____

11.8. ar gali parodyti kūno dalis:
savo

lėlės

11.9. apibendrinamieji žodžiai (ar parodo, pvz., žaislus, rūbus, paukščius, gyvūnus, gėles)

11.10. ar pasako sakinių (užrašyti pavyzdžių) _____

12. Gramatinių formų supratimas:

12.1. daiktavardžių vienskaitos ir daugiskaitos (pvz., kur yra obuolys, o kur obuoliai, medis – medžiai, kepurė – kepurės, žuvytė – žuvytės)

12.2. prielinksnių (parodo/atlieka veiksmus su daiktais; pvz., padėk žaislą ant stalo, po stalu, prie stalo ir t.t.; parodyk, kuris žaislas yra ant stalo, prie stalo ir t. t.)

ant _____, po _____, prie _____

į _____, iš _____, už _____

12.3. mažybinių žodžių (pvz., parodyk, kur dėžė, kur dėžutė, raktas – raktelis, voverė voverytė)

13. Įvertinimo išvada

(Logopedas)

(Parašas)

(Vardas ir pavardė)